

Pipei szolgálatom

Pipe és Zsákod egymáshoz közel, alig másfél órai járásra, egy néprajzi tájegységben, a már említett Partium dombjai között található (Kósa 1981). A közigazgatás egykor két megyébe: Zsákodot Udvarhely, Pipét Kis-Küküllő megyébe osztotta. Az 1950. évi reform Zsákodot a Magyar Autonóm Tartományba, Pipét előbb Szeben, majd Sztálin tartományba sorolta. 1968-ban mindkettőt Maros megyéhez csatolták. Zsákod székely és kis román falvak szomszédságában, vasút- és autóbuszjáratától egyformán 16 km távolságra van. Pipe székely, román, szász szomszédságba ékelődik, és a Segesvár–Balavásár közötti országúttól 4 km-re lehet elérni.

A két falu eredete a történelmi múltba, illetve a mondavilágba nyúlik vissza. Zsákodot, amint már jeleztem, Orbán Balázs említi. Pipét hárman is: Györffy György, Csánki Dezső, Kiss Lajos (Györffy 1987: 559, Csánki 1913: 890; Kiss 1988 II.: 350). Mindannyian mindkét falu első írásbeli említését 1325-re datálják. Pipével kapcsolatban Kiss Lajos a német Pype személynévre is utal. Nem keresek összefüggést, csak mint tény jegyzem meg, hogy a falu helynevei között szász eredetűek is vannak: az egyik utca feletti falurész ma is Hendergác, az egyik legelő Hébes, két szőlőhegy: Gyátyem/Détyem. Kiss Lajos a falunév eredetével kapcsolatban a 'Pipe kis libá'-ra is utal. A falu eredetmondája ehhez áll közelebb (Magyar 2005: 125, 335. sorszám). A két falu lakossága számbelileg különbözik egymástól. Magyarzszakod otlétem alatt kb. 800, Pipe 368 lelket számlált. Nemzetiségileg mindkét falu endogám volt. Mind magyarok lakták. Felekezetileg nem hasonlítottak egymáshoz. Zsákod exogám, kétfelekezetű, unitárius, katolikus volt. Pipe 95%-ban endogám: unitárius. Néhány ideférjezett katolikus asszony, egy idénősült református s két román ortodox férfi, három adventista család tarkította az összképet. Társadalmilag mindkettő endogámnak számít. Zsákodon a szabad székely – jobbágy rangkülönbséget az idő elmosta. Pipe népe kezdettől fogva jobbágy származású, a szentdemeteri uradalom faluja volt, de személynévből alakult családnevei székely eredetre utalnak: Bálint, Gergely, Ferencz, Orbán, Simó családok vannak többségben. Rajtuk kívül törzsgyökeres a Rüs, beszármazott a Burus, Fazakas, Domokos, Pázsint, Pálfi, Medrea, Lighiuzău nevek. Mindkét falu népe földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkozott. A zsákodiak abban különböztek a pipeiektől, hogy volt közöttük, aki a szántás-vetés mellett szabó-, kovács-, esztergályos-, asztalosmesterséget is folytatott. Volt malom-, cséplőgéptulajdonos, és aki csak kereskedéssel foglalkozott. Pipén ácsmester, asztalos, ezmester került ki a lakosok közül.

A zsákodiak tagosított földjeiken szabad, a pipeiek a nyomás rendszerű „hármashatáron” kötött gazdálkodást folytattak. Pipén volt olyan gazda, aki két hátrrendszerben művelte földjeit: a „nyomás”-ban levők mellett a falu bejáratához

közeli százszok birtokából is vásárolt magának földet, s azon szabadon gazdálkodott. Az ilyen valamivel módosabb volt annál, aki csak a „hármasthatárra” szorult. A kevés földdel rendelkező családoknak a második világháború utáni földreform a százszokszoktól elvett földekből juttatott. Ezek is szabad gazdálkodást folytattak.

Mind a két falu főterménye a szalmás gabona volt. A zsákodiak tagosított földjeiken állataik részére vetett takarmányt is termeltek. A pipeiek a „hármasthatáron” zabosbükönnyt is kaszáltak. Akiknek a nádasi határon is volt földjük, azok lóherét, lucernát is vetettek. Itt az 1950-es években a napraforgó is táblás művelésbe került, azon a „fordulón”, ahol kapás növényt termesztettek. *Pityókát* (burgonya) mind a két faluban termeltek. Pipén télen sült pityóka és bor volt az ebéd, csak vacsorára volt tejes-túrós puliszka. A foglalkozásban eltérés is volt. A zsákodiak szalmafonással különböztek a pipeiektől, ezek pedig a szőlőműveléssel tölük. Pipe különös helyzetben volt. Egyébként a Partium tájegységhez tartozott, de a szőlőművelés Kis-Küküllő vidékéhez kötötte. A híres Küküllő menti borvidék utolsó faluja volt.

Egyházi élet • Egyházilag mindkét falu a székelykeresztúri unitárius egyházkörhöz tartozott.⁸ Ez is igazolja Pipe székelyföldi kapcsolatát. A többi Kis-Küküllő megyei egyházközség a küküllői egyházkörbe volt beosztva. Egyházköri hovatartozásukat 1950-ben a közigazgatási reform megváltoztatta: mindkét helység kiszakadt a székelykeresztúri egyházkörből. Zsákod a marosiba került, Marosvásárhely székhellyel. Pipe előbb a szebenibe, később a szeben–küküllői egyházkörbe, dicsőszentmártoni székhellyel.

Az egyházi élet központja, magától értetődően, mindkét faluban a templom volt. A pipei régi fatemplom a régi, betelt temető alatt, a papi lak felett volt, történetét a *Keresztény Magvető*ben így olvashatjuk: „Vagyon a Falu felső végén egj fából épült Templom, mellyet a' Pipei Unitaria Ecclesia epített 1657^{dik} esztendőben, mellyen vagjon három onba rakott üveg Ablak. Ennek az ajtajaban vagjon egj fából épült uj Harangláb, melly epitetett 1771^{dik} Esztendőben, Curator Orbán András Curatorságában. Ebben vagjon két Harang, a' nagjobbikon vagjon illyen irás: Verbum Domini manet in aeternum. 15..8. A' küssebbiken: Pipei U(nitaria) Eccl(esi)a öntette ez Harangot, Simo Andras Curator. Anno 1763.” (Adorjáni 1991: 210.)

1810-ben a Felszeg közepén, kőből és téglából, Kelet–Nyugat irányban, toronynyal együtt, új templom épült, egy bejárattal. A templomi ülésrendben a közönség íratlan törvénye érvényesült, minden személy arra a helyre ült, amelyre neme, kora, családi helyzete megillette.

A két templombelső berendezése némileg különbözik egymástól. Zsákodon csak egy karzat van, a keleti bejáró felett az orgonával, itt ülnek a legények is. Pipén kettő van. Egyik a legényeké, a bejárat felett, vele szemben, a másikon az orgo-

⁸ Mint a többi Partium-beliek.

na van elhelyezve. A szószékre Zsákodon falba, Pipén a papi széktől szabadon épített lépcsőn lehet fellépni. A padok elhelyezése a két templomban eltérő. A kétbejárátú zsákodi templomban a főbejárattól jobbra van a férfiak, balra a nők padja. Az egybejárátú pipei templomban az ajtón belépve van az asszonyok két padoszlopa. A férfipadok egy része a szószékkal szemben, az utca felőli fal előtt helyezkedik el. A szószékkal szemben állva jobbra van a többi férfipadoszlop. Pipén az úrasztala felett búzakoszorú függ.

Itt is hármás harangszó jelezte az istentisztelet kezdetét. A hívek a második harangszó alatt már a templom elé gyülekeztek, nem- és korcsoportokban beszélgetve várták a *behúzást*. A harmadik harangszóra a templomba vonultak, s beültek a nemüket, korukat megillető padjaikba.

A templomba járás mind Zsákodon, mind Pipén jónak mondható. Az átlagos egyházi 10-15%-os arányt messze felülhaladta. A konfirmáltak 95%-a élt az úrvacsorával. Mind a két faluban egyházukhoz, magyarságukhoz ragaszkodó unitáriusok laktak. Az egyházi szertartásokat minden esetben igénybe vették, gyermekeiket megkeresztelték, hittanóra rendszeresen járatták őket. A növendékek megfelelő korokban konfirmáltak. Az ifjú párok kivétel nélkül mind igényelték az egyházi esküvőt. A halottakat harangszóval, egyházi szolgálattal kísérték utolsó útjukra.

A Zsákodon végzett szertartásaim közül egy esküvőre, két temetésre emlékszem, keresztelésre nem. A Pipén végzetekről adatszerűen be fogok számolni. Itt jegyzem meg, hogy Zsákodhoz nem, de Pipéhez filia és szórvány is tartozott. Pipéhez tartozott a szásznádasi unitárius leányegyházközség. Pipén a magyarság endogámiában élt, Nádason exogámiában. A falu többségét alkotó szászok és kisebb létszámú románok egy-egy felekezeti közösségbe: az evangélikus, illetve az ortodox egyházba tartoztak. Az alig 149 számú magyarság (1941; Varga 1998) háromfelé oszlott: katolikusokra, reformátusokra, unitáriusokra. Utóbbiak a Pipéről korábban áttelepedett családok utódai voltak. Huszonhat család alkotta a leányegyházközséget. Minden hónap első vasárnapján, délután szolgáltam náluk. Ünnepmásodnapján délelőtt osztottam úrvacsorát. Az Erdélyi Katolikus Egyház vezetősége beleegyezését adta, hogy Szásznádason közös katolikus–protestáns istentiszteleti helyiség épüljön, viszont a helybeli katolikus hívek ebbe nem mentek bele. Ennek következtében mindegyik felekezet magánházaiknál gyűlt össze, Nádason Jakab Sámuel földbirtokos ebédlőjében. Pipéhez tartozott a szászmagyarósi szórvány is, egyetlen unitárius családdal. Ennek három csecsemőjét kereszteltem és temettem el. A családot a Kis-Küküllő menti Vámosudvarhelyről telepítették az elmenekült szászok házába és birtokába. Hozzájuk hasonlóan Kibédről is költöztek át Magyaróra székely-cigány családok. Köztük az a Majláth Lídia is, aki később hazaköltözve Ráduly Jánosnak lett a balladaközlője. A magyarósi telepes családok felekezetkülönbség nélkül igényelték a magyar istentiszteletet. Mivel a közelben én voltam az egyedüli magyar pap, hozzájuk is havonta egy vasárnap délután elmentem, és az unitárius családnál tartottam magyar istentiszteletet. Így pipei szolgálatom három falu között oszlott meg a következő szertartásokkal:

Helység	Fiú	Leány	Összesen
Pipe	48	43	91
Nádas	2	6	8
Magyarós	2	2	4
Összesen	52	51	103

1. táblázat. *Keresztelések*

A pipei kereszteléssel kapcsolatban megjegyezni kívánom: itt nem a szertartás volt a fontos, hanem maga a keresztelés ténye. Nehogy keresztetlenül haljon meg a gyermek.

Állításomat az alábbiakban igazolom (Adorjáni 2011: 207):

Pipei szolgálatom első éveiben az volt szokásban, hogy az édesapa vasárnap délelőtt, harangozás alatt jött bejelenteni a keresztelést. A szertartásnál sem ő, sem az édesanya nem volt jelen. A keresztszülők hozták fel a gyermeket a templomba. Hosszas meggyőzés után tudtam híveimmel megértetni, hogy a keresztelésre komolyan szoktam felkészülni. Kértem őket, legalább két-három nappal korábban jelentsék be szándékukat, és a szertartásra mindkét szülő jöjjön el, mert a szertartásom nekik szól, a gyermek nem érti meg.

A beteg gyermeket hétköznap is felküldték a keresztanyától a papi lakra megkeresztelni, nehogy anélkül haljon meg.

A lelkeszi állás üresedése idején a beteg gyermeket a kántor keresztelte meg.

A halni látszó újszülöttet a keresztvíz menti az elkárhozástól. Az anyakönyv több esetben tudósít arról, hogy az ilyen gyermeket a bábaasszony önti le vízzel.

Szolgálati időm alatt a gyermekek 26%-át születésük után a 6. héten megkereszteltem. Az előbbi évtizedekben a keresztelések többsége a születés utáni hat hétben megtörtént.

Mindezek mögött, a pipei unitáriusok esetében is, hiedelemhátteret gyanítok: az újszülött gyermek a gonosz hatalma alatt áll, ettől csak a keresztvíz szabadítja meg.

1. A keresztelés a gyökerekhez köt:

A háború alatt Magyarországra menekült család ott született gyermekét református pap keresztelte meg. Hazatértük után Pipén anyakönyveztek.

A zárt faluközösség megbomlása után a máshova telepedett szülők gyermeküket elhagyott szülőfalujuk templomában keresztelték meg.

2. Pipén a 91-ből 85 gyermek helyi, nemzetiségi endogám családban született. Apjuk, anyjuk ottani születésű, ottani lakos, magyar, unitárius, földműves ember volt. Nádason minden gyermek családjá exogám volt. Szászmagyaróson a négyből három unitárius családban született.

3. Névadás Pipén: Istvánnak, Jánosnak, Györgynek, Lajosnak 4–7 szám között kereszteltem; Árpád, András, Mihály, Mózes, Ödön névre 2–3 gyermeket; az Ágoston, Albert, Áron, László, Levente, Endre, Márton, Pál, Péter név 1–1 gyermeknek jutott. A 48 fiút 20 névre kereszteltem. A lányoknál Juliannának 6-ot, Irmának, Rózának 4–4-et, Emmának, Idának 3–3-at, Erzsébetnek, Ilonának, Irénnek, Margitnak 2–2-t, Ellának, Évának, Klára-Zsuzsánnának, Mária-Gyöngyinek, Erzsébet-Margitnak, Piroskának, Gizellának, Juditnak, Zsuzsánnának, Etelka-Juliskának, Sárának, Zita-Ildikónak, Ráhelnek 1–1-et. A kettős név a lányoknál kezdett divatba jönni. A 43 leányt 22 névre kereszteltem.

A névadás szokása. Pipén az elsőszülött fiút az édesapa, a másodikat az apai nagyapa nevére keresztelték. Ha ők egy névre hallgattak, akkor a második fiú az anyai nagyapa nevét kapta. Az első leányt az édesanya, a másodikat az anyai nagyanya nevére keresztelték, de ha mindketten egy nevet viseltek, akkor az apai nagyanya nevére.

Voltak nevek, amelyek családnévhez kapcsolódtak. Pl. a Lajost inkább a Bálintok, a Györgyöt többnyire a Pázsintok kedvelték. Ödönre csak a Simó és Rüs családokban kereszteltek. Az öreg Burus Andrásnak nemcsak a fia örökölte a nevét, hanem mind a három leánya keresztelt 1–1 Andrást. Több esetben előfordult, hogy egy nagyapának két unokája egy névre hallgatott. Például Simó Futó Jánosnak (4. házszám) mind a két veje egy-egy Jánost, Pázsint Gyurka bácsinak (18. házszám) fia és veje is keresztelt egy-egy Györgyöt. A hat Bálint Dombi testvér közül ötnek a családjában a nagyanya nevét, Amálit adták. Pipén is szokásban volt a meghalt gyermek nevét a következő testvérben továbbörökíteni. Orbán Sándor személynevét csak harmadik fiában tudta továbbéltetni. Egy másik édesapa elhalt húga nevét örököltette tovább Margit lányában. Az egyik édesanya saját nevét két csecsemőjében akarta továbbéltetni. Mind a két Sáríkája meghalt. A harmadikat más névre keresztelte, nehogy most is a halott elvigye az élt. Egy másik család pedig elhunyt keresztlányuk nevét örököltette tovább Piroskájában.

A keresztszülők kiválasztásánál már kezdett megbomlani a régi rend. Az anyakönyv tanúsága szerint az előző évtizedekben többnyire egy keresztszülőpárt hívtak meg. Azt is az édesapa legénykori vagy egybéli barátai közül. Rokonság nem jött szóba, az anyai barátnői kör sem.

Az én időm alatt már kezdtek több komapárt hívni. A rokonság mind a két szülő részéről megjelent. A baráti kör az anya részéről is szóhoz jutott. Az a szokás még változatlan maradt, hogy a pipei családok a belsőemberekkel is elkomásodtak. Nekünk nyolc kománk volt. Kettőt mi hívtunk gyermekeinkhez. Hat család minket választott komájának. A bizalommal sohasem éltek vissza. Például egyiküket Mózsi komámnak hívtam, ő tiszteletes komámuramnak szólított. A szolgálati időm alatt a keresztelési szertartásban az unitárius klérus minden fokozata részt vett. Az alsó fokon én magam mint helybeli lelkész, középső fokon Miklós István esperes, felső fokon dr. Simén Dániel egyházi főjegyző két alkalommal is,

legfelső fokon maga a püspök, főtisztelendő dr. Kiss Elek. A bábákat is jegyzi az anyakönyv. Előttünk falubeli bábák tevékenykedtek. Nádasról jöttek képzett bábák a szülőanyákat segíteni. 1952-ben Nádason szülőotthon létesült. Azóta Pipén csecsemőhalál nem történt.

A születésekhez még hozzátoldom azt a megfigyelésemet, mely szerint az első generációnál az 5 gyermek felüli családok voltak többségben, míg a fiatalabb családoknál az 5 gyermek aluliak. (Adorjáni 2011: 210–211 nyomán.)

Esketés. Tíz év alatt 35 ifjú párt eskettem meg: 34-et Pipén, 1-et Nádason. Az esketéssel kapcsolatosan a következőket figyeltem meg: a „rendtartó” falu zárt közösségének hagyománya e téren jobban érvényesült, mint a születés–keresztelésnél.

Az esketésnek két fázisa volt: a polgári és az egyházi. A polgárinak egyetlen színhelye volt: az állami anyakönyvi hivatal a községközpontban, Nádason. Világi értelemben hivatalos érvénye ennek volt. Az itt kapott igazolvány jogosította fel a lelkészt az egyházi esketés megtartására. A pipei zárt faluközösség hagyományában ez volt az érvényes. Ha a polgári esküvő után az ifjú pár az egyházi megáldást nem igényelte, egybekelésük vadházasságnak minősült. Templomban nem járhattak, úrvacsorával nem élhettek. Ekléziakövetés után nyerték vissza ezen jogaikat. Pipén még a régi törvényhez ragaszkodtak: *Esküvő pap nélkül nem esküvő!*

Az egyházi esketésnek két színhelye volt: a templom és a lelkészi iroda. A színhely kiválasztásába az ifjú párnak nem volt beleszólása. Azt a közösség íratlan törvénye rögzítette, a menyasszonytól függően.

Templomban csak az az ifjú pár esküdhetett, ahol a menyasszony megőrizte a fehér fátyol viselési jogát, vagyis leánykori ártatlanságát. Döntőbíró a lelkiismeret szava volt. Ezt a menyasszony hiába hallgattatta el, s tett fátyolt, az első gyermek születési ideje fényt derített az igazságra. A fátyolos esküvő után hét hónapra született gyermeket még elfogadta a közösség. Jaj volt annak a fiatalasszonynak, akinek templomi esküvőjét hét hónapnál hamarabb követte az első gyermek születése. Az ilyen a falu szájától meg nem állhatott, az pedig kegyetlenül ítelt.

A lelkiismeret döntő súlyáról a következőket írhatom: az esketés és keresztelési adatok összeegyeztetésénél az alábbi esetre bukkantam. Egy alkalommal olyan ifjú pár jött a lelkészi irodámba tanúk előtt esküdni, amelyik két-három hete együtt élt. A menyasszony nyugodtan tehetett volna fátyolt, és esküdhetett volna a templomban, de a lelkiismerete nem engedte.

A fátyolviselési jogot elveszített ifjú párok a lelkészi irodában, tanúk előtt részesültek egyházi megáldásban. A végbement szertartást a következő vasárnap a gyülekezet, illetve a faluközösség tudomására adtam a szószéki kihirdetésben. Hiszen a házasságkötés Pipén is nemcsak két ember magánügye, hanem a közösség ügye is volt. Ismertem olyan házastársakat, akik többévi együttélés után esküdtek meg polgárilag, és részesültek egyházi megáldásban. Vadházasságban élőket

viszont sem az idősebb, sem a fiatalabb generációban nem ismertem. Minden házaspár igyekezett együttélését törvényesíteni és szentesíteni. Olyan eset is előfordult, hogy a gyermek születése után volt az esküvő, s azt követte a keresztelő. De az egyházi áldás el nem maradt.

Az egykori törvényből kialakult szokás szerint a polgári esküvőt aznap követte az egyházi, akár a templomban, akár a tanúk előtt. Tízévi szolgálatom alatt Pipén az ilyen esküvő volt többségben. A 35 párból 31 esküdött polgárilag és egyházilag ugyanazon a napon, 25 pár a templomban, 10 pár tanúk előtt. 1954-ben már megkezdődött a hagyomány lazulása. A „rendtartó” törvény szerint a polgáritól eltérő napon való egyházi esketésnek színhelye a lelkészi iroda. A négy eltérő esetből egyben Szebenből hazajött házaspár esküdött szülőfaluja templomában. Két esetben a vőlegény falujában, Nagykenyden történt a polgári és egy hét múlva a menyasszony falujában a templomi esküvő. Mindkét házaspár a vőlegény falujában telepedett le. A negyedik házaspár külön napon, de tanúk előtt esküdött. Nyugodtan állíthatom, hogy Pipén az én szolgálati időm alatt a templomi esküvőnek és a fehér fátynak valláserkölcsei súlya volt.

A templomi esküvő vasárnap délelőtt, a tanúk előtti szombat délután volt. A templomit lakodalmi összejövetel követte. Ezt munkaszegényes hónapokban tartották, leginkább télen, különösen farsang idején. Böjtben a pipei unitáriusok sem lakodalmaztak. Annál inkább húsvét másodnapján.

A 35 házasságkötésből 23 volt lokálisan, nemzetségtől, felekezetiileg, foglalkozásilag endogám. Mindkét házastárs pipei születésű, pipei lakos, magyar, unitárius, földműves szülők ifjai. Két házasság volt lokálisan exogám, de nemzetségtől, felekezetiileg endogám, tíz nemzetségtől endogám, de lokálisan, felekezetiileg exogám.

Mind a vőlegények, mind a menyasszonyok átlagéletkora 25 és fél év volt. A legfiatalabb vőlegény 19, a legöregebb 32, a legfiatalabb menyasszony 18, a legöregebb 33 éves volt. A magas életkorú vőlegény és menyasszony már előzőleg élettársak voltak, csak ebben a korban törvényesítették viszonyukat.

Életkor	Vőlegény	Menyasszony
18–21 év	12	20
23–24 év	7	10
25–29 év	14	3
30–33 év	2	2
Összesen	35 pár	

2. táblázat. Házasságkötések korcsoportonként

A 23 endogám család Pipén telepedett le. Mindegyik a vőlegény szüleinél, egy fedél alá, egy háztartásban. Mindig a legkisebb fiút illette ez a jog. Ha a szülőknek

még volt kis- vagy fiatalkorú gyermekük, akkor a fiatal pár a *hátsó házba* költözött. Abban az esetben, amikor két öreg élt, az *elsőház* illette meg őket.

Pipén a tíz évem alatt minden esketést én végeztem. Ezért külön fizetés nem járt. A templomban esketett ifjú párok lakodalmára meghívtak. Az ifjú párra poharat köszöntöttem, és jókívánságaimat fejeztem ki. Egy dedikált énekeskönyvvel ajándékoztam meg őket. A tanúk előtt esketett párok nem lakodalmaztak. Esetleg szűk családi körben rendeztek egy vacsorát, ahova nem voltam hivatalos.

Halálozás, temetés. Pipei szolgálatom idején 1947–1956 között 22 férfit és 21 nőt, összesen 43 hívet temettem el. Ezek közül 36 volt pipei, 7 a nádasi leányegyházközségben, a szászmagyarósi szórványban hunyt el. 1-1 halottat Segesvárról, illetve Medgyesről hoztak haza a szülőfaluban eltemetni. A 36 Pipén elhunytak számát a 91 Pipén kereszteltek számával összevetve: a tíz év alatt 55 természetes szaporulatot állapíthattunk meg.

Életkor	Elhalálozási adat
0–1 éves	6
1–8 éves	1
8–18 éves	1
18–24 éves	0
25–29 éves	3
30–60 éves	4
61–90 éves	21
Összesen	36

3. táblázat. *Halálozási kor*

A halálozási arány csecsemőkorban és 61–90 éves korban volt a legnagyobb. A legkisebb pedig a munkaképes 30–60 év közötti életkorban.

Halálozás oka	Elhunytak
Véglgyengülés	19 (52%)
Tüdőgyengeség	6 (17%)
Csecsemőkori megbetegedés	5 (14%)
Szívgyengeség, egyéb betegség (gutaütés, májbetegség, grippe, gyomorrák)	6 (17%)
Összesen	36 személy

4. táblázat. *A halálozás oka*

A pipei temetkezési szokásokat a falu szülötte, Burus János örökölte meg. Én csak az alábbiakat jegyzem meg. A halottkultusz egyik fő epizódja Pipén is a virrasztás volt. Az én indítványomra született a virrasztási áhítat bevezetése. Ezt a szertartást utódom, Fóris Géza mint hagyományt vette át. A kártyázás nem maradt el, csak megszakadt az áhítat idejére.

A pipei temetkezési szokásoknál paraliturgikus elemeket is megfigyeltem. Az énekes férfiak a koporsó lábánál félkörbe állottak, az öreg Bálint Kicsi Lajos előéneklésével elénekeltek szép ősi kanyarításokkal az énekeskönyvből már kimaradt, templomi liturgiában nem gyakorolt *Kiáltásom halld meg, Uram!* című régi éneket.

Pipén a sírt mindig a temetés napján ásták meg. Okát akkor még nem tudtam. Híveim sem mondták. Később a néprajzi irodalomban ismertem meg a hiedelemhátterét. Amikor a sír készen volt, a temetőgazda értesítette a harangozót, aki ketős harangszóval hívta a koporsó mellé a falu népét.

Pipén minden halottat a családi ház udvaráról temettünk. Kellemetlen vagy téli idő esetén a csűrben volt felravatalozva a halott, lábbal a kapu felé. A fejénél levő asztal mellett ültem én és a kántor. Hátunk mögött az énekes férfiak. A koporsó két oldalán a keservesek, mögöttük a gyülekezet asszonytagjai. A férfiak paraliturgiája után az arra kijelölt fiatalabb emberek rudak segítségével vállukra vették a koporsót. A harangok megkondulására elindult a menet a temető felé. Elöl vitték a fekete zászlót. Utána a kántorral és a megyebíróval egy sorban – közbül – mentem én. Minket a férfiak követtek, kik a kántor vezetésével egész úton temetési énekeket énekeltek. A férfiak után hozták a koporsót. Ezt kísérték a keservesek. Majd az asszonyok sorai zárták a gyászmenetet. A koporsó leeresztése után a sír felhantolása közben a férfiak végig daloltak. A *Tovább már nem kísérhetünk (Unitárius énekeskönyv, 240. sz. ének)* kezdetű énekkel fejeződött be a temetési szertartás. A temetőgazda torba hívta a résztvevőket.

Elődeimet a torba nem hívták meg, csak a kántort. A papnak kárpótlásul, mint Zsákodon, egy kenyeret, egy tyúkot, egy üveg pálinkát küldtek. Amíg beszolgáló lelkészük voltam, temetés után megvendégelés nélkül nem akartak hazaengedni. Abban az időben részt vettem a torban. Mikor már rendes lelkészként temettem, magától értetődőnek tartották, hogy a torban megjelenjek. A tyúk és „kísérete” a továbbiakban is megmaradt. A torozás az alkalomhoz illően komoly, visszafogott hangulatban ment végbe. A temetőgazda étel előtti imájával kezdődött, juhúsuglyással folytatódott, egy pohár bor kíséretében. Egy pár szóban megemlékeztem az elhunyt hívemről, a családnak együttérzésemet fejeztem ki. Az étel elfogyasztása után a kántor vezetésével temetési énekek hangzottak el, paraliturgikus is sorra került. A pipei torozás kedvelt éneke volt az 1852. évi unitárius énekeskönyvből kimaradt, az *Oh, keserves jajszó, mindnyájan meghalunk* kezdetű. A katolikus szertartásban ma is éneklük. Az énekeskönyvből kimaradt, de nemzedékről nemzedékre hagyományozódott, és ma is felcsendül a pipei unitáriusok ajkán. A tor befejeztével a temetőgazda megemlékezett a halotról, megköszönte a családnak

ránk költött áldozatát. Kérte a jó Istent, hogy „gazdag tárházából pótolja vissza a családnak a ránk költötteket”. Utódom a torban való megjelenést már mint bevett szokást gyakorolta.

Még csak a halottak napi istentiszteletről ejtek néhány szót. Én már mint meggyökerezett szokást örököltem.

Az unitárius Pipén november 1-jén a halottak napja is a jeles ünnepek közé sorolódott. A hagyomány szerint elődöm felesége, katolikus lányból lett unitárius papné kislánya meghalt. Sírján, halottak napján az anya gyertyát gyújtott katolikus szokás szerint. A pipeiek is követni kezdték papnéjuk szokását. A szájhagyományra alapoztam, mely a papné gyermekére hivatkozott. Az anyakönyvet később elemeztem. Abban Kozma Béla lelkész elhalt gyermekére nem kaptam adatot. Az ő leánytestvére temette el gyermekét a pipei temetőben. A szájhagyományban a pap felesége és testvére felcserélődhetett. Az én időmben a szokás már odafejlődött, hogy nappal rendbe hozták a sírokat és azok környékét, és alkonyat után megkondult a harang. A harang hívó szavára a falu népe szerettei sírjaihoz sereglett. A már előbb odahelyezett gyertyákat meggyújtották. A misztikus fény beragyogta az egész temetőt, messziről is látszott. A harmadik harangszóra, palásttal a vállamon, a Bibliával a kezemben én is megindultam a temető felé. Odaérve megálltam a nagy cseresznyefa alatt. A pipei unitáriusok ajkáról felhangzott az ősi zsoltár: *Tebenned bízunk eleitől fogva (Unitárius énekeskönyv, 199. sz. ének)*. Imára kulcsoltuk kezünket. Halottainkra emlékezve, az élőkért esedeztünk. A közének után fellapoztam a Bibliámat, vigasztalásul Jézus szavát idéztem: „...a kövek fognak beszélni”. És a kövek beszéltek is, kinek-kinek a maga köve. Amire az *Ámen* után felhangzott a záróének, a gyertyák fénye is kihunyóban volt. Minket halottaink világító emléke kísért haza, csendes álmra, jövődő holnapra. Negyvenévi szolgálatom alatt ez a szertartás hatolt legmélyebbre a lelkembe. Úgy látszik, a misztikum az unitárius embert is megéjti. (Adorjáni 2011: 264–265.)

Folytatva Zsákod–Pipe párhuzamát: mindkét faluban 2–2 temető volt, Zsákodon a két felekezet temploma mellett. Pipén is a temetők az unitárius egyházközség birtokában voltak. Egy régi és egy új. A régi temető a papi lak gyümölcsös-kertjéhez tartozó egykori templomhely felett terült el. Az 1920-as évekre ez betelt. Az „agrárreform” az Alszeg feletti Kerekszőlő nevű, a község tulajdonában levő domboldalt adta át az egyházközségnek új temetőnek.

A zsákodi temető sírjai között szilvafák gyümölcsöztek. Pipén a régi temetőt diófák és vadcseresznyefák szegélyezték, míg a sírok között akácok nőttek. A fiatal akácjövemények annyira elbokrosodtak, hogy minden tavasszal „megyedolga” kellett kitakarítani, csak így lehetett kaszálni. Az új temetőben az egyetlen cseresznyefa termését az egyházközség vezetősége minden évben elárverezte a fűterméssel együtt. 1949-ben Bálint Kicsi Károly megyebíró a presbitérium tagjait kivitte az egyház erdejébe, s fiatal vadcseresznyefa hajtásokat ástak ki. Azokat saját kezűleg beoltotta, s az új temetőt velük betelepítette. A későbbiek során az egyházkö-

zségnek szépen jövedelmeztek. Két oltvány a papi telekre, a csűr háta mögé is jutott. Egy közülük ma is terem.

Amíg Zsákodon a parókia a falu utcarendjében helyezkedik el, Pipén a Felszeg falurész északi része felett, délre nézve, a régi templomhely alatt, szomszéd nélkül, egyedül árválkodik. A parókiákhoz, Zsákodon és Pipén is, gyümölcsös- és szérűskert tartozott. Pipén a lakás két bejárata mellett több Márialujza körtefa kínálta pettyes, sarjúba téve zamatossa érlelődő gyümölcsét. A tornáccal szemben, a virágoskert szélén olajfa virága illatozott. Elődöm, Kozma Béla szakszerű méhész volt. Mézet gyűjtő bogarai az olajfa virágait haszonnal zsongták körül. A nyárikonyha sarkánál, a régi temető felé fordulva „Balászi vackor” érett aratáskor. Fentebb, az oldalról jonatánalmafa termését vittük a pincébe. Volt egy almafa, amely kétfélet termett. Egyik biztosan batul volt, a másikra nem emlékszem. A csűrös kertben, a pityókás közepén „mosolygó alma” termett egy fán. A kert végében, a patak partján halványsárga, édes ízű, lapos pónyikalmát szedtünk a fáról. Kedvencünk volt a hamvaskék, magraváló besztercei szilva. Többféleképpen hasznosult. Legjobban cseppfolyós állapotában (szilvórium) szerettem, de készült belőle korondi cserépfazékba keményedett szilvaíz is. Ráncos aszalványából főtt a „nagy pénteki leves”. Szinte elfelejtettem, az elsőnek érő, bordópiros meggyel kellett volna kezdenem. Az is bőven termett mind a két parókia kertjében.

A pipei kőoszlopos tornácú parókia egy kisebb méretű, nemesi kúria stílusában, 1896-ban épült. A tornácból nyílik a konyha és az ebédlőszoba ajtaja. Az ebédlőből a hálósobába lépünk. A tornác végét az iroda ajtaja zárja. A hálósoba és az iroda ablaka déli.

A gazdasági udvarra – ahol istálló, csűr, szekérszín, ólak vannak – nyílik a másik kapu. Innen, a terméskő lépcsősoron, az évszázados *zadorfa*⁹ árnyékában leereszkedve, a patakot átívelő pallón átmenve, a szintén homokkő, de meredek lépcsősoron a templomhoz értünk. Erről sziporkázta egyik látogatása alkalmával Nagy Feri segesvári kollégám: *Könnyű neked, barátom: nem kell készülnöd a prédikációra, amíg a templomba érkezel, van időd gondolataidban elmélyülni és felemelkedni.*

A papi lakás a falu házsoraiból kiesett. A régi temető és templomhely alatt, szomszéd nélkül árválkodott. A falu történetét idézi. Valamikor annak közepén állt. Egy tűzvész alkalmával a falu házai leégtek. Lakói a mai helyükre költöztek, a papi ház menekült meg egyedül. Ez a lakás és telek volt kilenc éven át családunk otthona és szellemi műhelyünk. Itt készültünk egybehangolt hivatásunk betöltésére mint lelkész–tanítónő házaspár. Egy célt követtünk: templom és iskola ne csak földrajzilag, hanem a pipei lélekben is egymás mellett maradjon.

A hatalom bárhogy akarta, Pipén nem tudta az iskolát a templom ellen uszítani. Mindkettő a mi kezünkben volt: feleségemében az iskola, az enyémben a templom. Már megismerkedésünk, jegyességünk alkalmával tudtuk, hogy hivatásunk

⁹ a hársfa (pipei) neve

kiegészíti egymást. Életutunk jelzőtáblájára Reményik Sándor verssorait írtuk: „Ne hagyjátok a templomot,/ A templomot s az iskolát!” Nem hagytuk!

Az államosítás után néhány esztendeig rajtunk kívül a faluban nem volt más értelmiségi. A körülmények lehetőségei között igyekeztünk a falu életét úgy irányítani, hogy hagyományos valláserkölcsei élete csorbát ne szenvedjen, inkább fejlődjön. Templomi szolgálataimra is mindig együtt készültünk. Az alapigét és a belőle kicsendülő témakört – vagy fordítva –, az élet kívánta témához megfelelő bibliai verset én választottam ki. Feleségem, gazdag versmemóriájából illusztrációkkal látott el. Mint a szikla alól a tiszta forrás vize, úgy buggyant fel emlékezetéből a megfelelőbbnél megfelelőbb idézet. Szószéki szolgálatomat akkor éreztem eredményesnek, mikor a feleségem rajtam tartotta tekintetét. Mikor szeme nem csüngött rajtam, tudtam, hogy beszédemmel valami nincs rendben. Részleghajlás nélküli, tárgyilagos, szigorú kritikusom volt. Vallásos ünnepekre a verset mindig ő választotta ki, a gyermekeket ezeknek értelmes, hangsúlyos előadására megtanította. Ő maga is művészien szavalt. Az iskolában kimondott vallásos nevelést nem gyakorolhatott. Azonban növendékei között olyan szellemi légkört alakított ki, hogy amikor szombaton délben az iskola kapuján kiléptek, kórusban kérdezték: „Tanító néni, lesz délután hittan?” (A szocialista hazában még melyik tanítótól mert növendéke ilyet kérdezni?) Volt idő, amikor a templomban is munkatársak voltunk. A tanügyi reform után az énekvezér tanító elkerült a faluból. Helyét az orgona mellett a feleségem vette át. Ő kántorizált, és a jó hangú Orbán Áron bácsi vezette az éneket. Feleségem csak két ujjal játszott, de az asszonyok jobban szerették ezt, mint az elődje „szakszerű játékát”. „A tiszteletes asszony csak ráteszi az ujját a billentyűkre, és mi már tudjuk, mit fogunk énekelni” – mondták.

Kántorizálásából a gyülekezetnek kettős haszna volt. A templomban szólt az orgona, és a kántori képét visszahagytuk az egyházközségnek templomjavításra. A feleségem szerette minden munkáját a legjobb lelkiismerettel elvégezni.

Emlékezetes tanfelügyelői vizsgálatokat idézek most föl.

Pipe akkor még az erzsébetvárosi járáshoz tartozott, amikor egy alkalommal egy magyar tanfelügyelő – aki előzőleg unitárius kántor volt – jött ki. A gyermekek jól szerepeltek. A jegyzőkönyvben csak a tényeket állapította meg. A tanítónő munkájáról egy elismerő szó sem esett. Feleségem ezt zokon vette.

Egy másik alkalommal egy román tanfelügyelő látogatott meg. A növendékek felelete alapján feleségemet dicséző jegyzőkönyvvel jutalmazta. A magyar nem merte elismerni kolléganője munkáját, a román megtette.

Másfajta iskolalátogatók is jártak hozzánk. Egy alkalommal pártaktivisták haladtak el az iskola nyitott ablakai alatt. A gyermekek éppen román éneket énekeltek. Az aktivisták nagyon meghatódtak, hogy egy magyar faluban az iskolás gyermekek románul énekelnek. Benyitottak, hadd lássák a pedagógust, aki ilyen szép eredményt ért el növendékeivel. Beszélgetés közben egyszer csak feltették a kérdést a feleségemnek: „A pap hogyan viselkedik a faluban?” A feleségem leforrázta

őket: „Ha tudni akarják, kérdezzék meg mástól, mert én vagyok a felesége.” Azok szótlanul kisomfordáltak az ajtón.

Később kb. kétévi időtartamra, az iskola kéttanerőssé vált, feleségem igazgatója alatt. Erzsébetvárosról négy polgárit végzett, fiatal fodrászleányt küldtek ki tanítani. Megint jött a pártaktivista iskolalátogatni. Megkérdezte a feleségemtől: „Hogy van megelégedve az új tanerő működésével?” „Nem tud magyarul helyesen beszélni és írni” – mondta. „Nem számít, fontos, hogy párttag” – válaszolta az aktivista.

A gyermekekkel nemcsak a feleségem, hanem én is foglalkoztam. Hivatásbeli kötelességem volt. Hittanórák – ahogy akkor neveztek: valláserkölcsös nevelés – VEN keretében, az államosítás előtt, az iskolai tanrendbe illesztve. Ekkor még vasárnapi iskolát is tartottunk, délelőtt 10 órától. A gyermekek az iskola nagytermében mintegy 70-en gyűltek össze. Imádkoztam, bibliát olvastam, rövid prédikációt tartottam. Énekeket tanultunk, például az akkor elterjedt *Unitárius indulót*: a *Leült az éj, köszönt a nap* kezdetűt. A gyermekek mesét mondtak, verset szavaltak. A legjobb szereplők kis ajándékot kaptak: képeslapot, füzetet, írószert.

Az államosítás után két csoportban, az I–IV. és V–VIII. osztályokkal szombat délután tartottuk a VEN-t az irodában. A VEN-tevékenységet az egyházköri és központi VEN-bizottság segítette, annak ellenőrzése alatt állt. Munkatervet, minden mozzanatra kiterjedő adminisztrációt alkalmaztunk (jelenléti, munka-, osztályozási stb. napló). A köri VEN-bizottság tagjai, az egyházközségeket egymás között beosztva, a VEN-órákat rendszeresen látogatták. Összesítő jelentéseiket a tapasztalatokról, az egyházköri közgyűlésen át, az Egyházi Főtanácshoz terjesztették. A munkaterv az I–II. osztály számára meséket és verseket írt elő, a III–IV. osztálynak ó- és újszövetségi történeteket, az V. osztálynak egyháztörténetet – amit a magyar nép és Erdély történetébe illesztettem –, a VI–VII. osztályoknak a Kátét.

A vallásos ünnepélyek is a VEN keretébe tartoztak. Anyák napja, VEN-évnnyitó, évváró, Dávid Ferenc-ünnepély, karácsonyfa-ünnepély karácsony első napján, délután. (Adorjáni 2011: 92–96. nyomán.)

A VEN koronája, fénypontja a konfirmáció volt, amiről később szólok.

A konfirmáltak ifjakká váltak, de azért nem vettük le róluk a gondunkat, szemünk előtt tartottuk őket. Szerettünk is az ifjúsággal foglalkozni, eleinte a Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet keretében, majd az államosítás után a Magyar Népi Szövetség titkári teendőit csak azért vállaltam el, hogy legyen alkalmam az ifjúsággal foglalkozni. Igyekeztem a fiatalok vallásos neveléséről gondoskodni.

Nyáron, a régi egyházi utasítás szerint Szent György napjától Szent Mihályig az ifjak részére vasárnapi tanítás folyt. A vecsernyei istentisztelet után az ifjak a templomban visszamaradtak. Palástomat letéve, kiálltam az Úrasztala mellé. Kezdetnek elénekeltük a múlt alkalommal tanult egyházi éneket. Majd egyházunk történetét ismerttettem, Erdély történetébe illesztve, magasabb színvonalon, mint az V. osztálynak. Ezt követően egyházi énekeket tanultunk. Előbb feleségem, később a kántor vezetésével. A gyülekezet által ritkán énekelteket választottunk, így

például a 305-et: *Urunk Atyánk az Ég lakója* kezdetűt, amely az ifjúság kedvence lett.

Az ifjúsággal való nyári foglalkozások közé tartozott a *Megéneklünk, Románia* versenyen való részvétel. Előírt énekekkel, szavalatokkal kellett részt venni, évenként más-más faluban. Ilyenkor táncot is mutattak be az ifjak, ez már a feleségemre tartozott. Téli estéken a kultúrotthonban az ifjakkal önképzőkörszerű összejöveteleket tartottunk. A leányok elhozták magukkal guzsalyaikat, és fonás közben énekeltek. A kántor a *Mi dalainkból* népdalokat tanított. Feleségem vagy én a magyar történelemből és irodalomból epizódokat olvastunk fel. Az ifjak egyike a témához illő verset szavalt. Utána megint énekeltek.

Ifjúsági munkánkat beragyogta a *Fáklyaláng!* Segesváron jártamban láttam a plakátokat, hogy a marosvásárhelyi, akkor még Székely Színház előadásában műsorra kerül Illyés Gyula drámája. Ifjainkra gondoltam: milyen jó lenne, ha ők is megnézhetnék ezt a történelmi darabot. Az egyik este összehívtuk a fiatalokat. Az éppen nálunk nyaraló sógornóm, feleségem nővére, aradi magyar–történelem szakos tanárnő ismertette velük a dráma történelmi hátterét: az 1848–49-es szabadságharc záróeseményeit. Ilyen szellemi felkészülés után szerettem volna, ha az ifjak az alkalomhoz méltón öltöznének. A pipei népviseletre gondoltam. A leányoknál nem volt gond. Már konfirmálásukkor elértem, hogy ezt viseljék. A legényeket is megkértem, törekedjenek az idősebbektől fehér harisnyát és csizmát szerezni.¹⁰ Zsiga Imre válaszát még a mai napig sem felejtettem el: „Ha olyan nagyon szereti, húzzon a tiszteletes úr harisnyát, én igaz nem ebben a melegben!” Véleményét legénytársai is osztották, így kénytelen voltam megelégedni az ünnepi, fekete öltözékükkel. Az előadás kora délutánján szép, sár nélküli időben megindultunk Segesvárra. Az ifjak a 16 km-es rövid gyalogutat választották. Feleségem és én autóbusszal akartunk menni, legyalogoltunk Nádasra a megállóhoz. Az autóbusz késett. Így az ifjak gyalog hamarabb beértek, mint mi. Tudatták velünk a lesújtó hírt, amit a plakátok közöltek: „Az előadás elmarad.” Elkeseredtünk. Hiába vágyakoztunk a szép előadásra, és tettük meg a hosszú utat! Közben az ifjak megszomjaztak. Elmentünk az unitárius papi lakra vizet kérni. Nagy Feri unitárius lelkész barátomnak elkeseregtek a „tragédiánkat”. „Ne búsuljatok!” – vigasztalt. „Nem sokára kezdődik a vallásos ünnepélyünk, azon a ti ifjaitok is ének- és versszámokkal felléphetnek.” Így is történt. Holdvilágos szép este lett, mire hazaindultunk. Felülről az „Ég lámpása”, belülről a történelem „fáklyalángja” világította utunkat.

Az ifjak szerepeltek a húsvéti, karácsony másodnapi, szilveszteri és szüreti báli előadásokon. Ilyenkor a feleségem által betanított egyfelvonásos színdarabokat játszottak, kórusban énekeltek, és egyénileg szavaltak. Az ifjak csoportjának önálló tevékenysége is volt, mint a már említett határkerülés és a karácsony szombat esti kántálás, amiről később lesz szó.

¹⁰ Akkor még a 35–40 éven felüli férfiak nagy része fehér harisnyát viselt.

A gyermekek és ifjak mellett munkánk a felnőttekre is kiterjedt. Legszebb emlékem a családlátogatásról maradt fenn. Az új esztendő első heteiben a falut csoportokra osztva – egy-egy presbiter és délutánonként a feleségem kíséretében – sorra látogattam a családokat. Palástot öltve imádkoztam, bibliát olvastam, és az *Úri imát* a családtagokkal közösen elmondtuk. Majd leülve elbeszélgettünk. Mindenütt a legnagyobb tisztelettel fogadtak. A családlátogatást elődeim nem gyakorolták, én vezettem be. Eredményességét mutatja, hogy utódomtól, Fóris Géza lelkésztől is igényelték. A családlátogatás befejezése után megkezdtük a húshagyókeddi házasesmerbál előkészítését, ami szintén kedves pipei emlékeink közé tartozik. Fiatal és javakorabeli édesanyák, édesapák és még nagyszülők is feláldozták téli estéiket, és szerepet tanultak. Írástól és olvasástól elszokott falusi embernek nagy gond volt ez, nekünk is az előadás megrendezése. Sem a tanítónőképzőben, sem a teológián nem tanították a színdarabrendezés tudományát, maga az élet nevelt rá. Mégis telt házas előadásokat tartottunk.

Legalkalmasabbaknak a népszínműveket találtuk. Bármennyire a kritika keresztüzében álltak, a falusi ember szellemi nivóját legjobban ezek közelítették meg. Igaz, a falusi ember ünnepi (romantikus) oldalát mutatták be, de a hétköznapit a maguk tapasztalataiból amúgy is jól ismerték, az élet nyitott színpadán naponként kínkeservesen eljátszották. A szereplők kiválasztása is nagy gondot jelentett. Családlátogatásunkon, híveinkkel való egyéb alkalommal való találkozásainkkor kiszemeltük a jó előadóképességűeket. A darab megkívánta kor és alaptermészethez mértén jelöltük ki a szereplőket. Ezt a szövegek kiírása követte, ami a feleségem gyöngybetűivel történt: szerepről szerepre az egész forgatókönyvet kézzel lemásolta.

A kijelölt szereplőket felkerestük, megkértük őket a fellépés vállalására. Mikor összeállt a csapat, megbeszélésre hívtuk őket, ismertettük a kiválasztott színdarab tartalmát, a szerepek kívánta magatartást. Megkértük őket, hogy otthon gyakorolják a szöveget folyékonyan olvasni. Aztán olvasópróbát tartottunk, és megkezdtük a színpadi szövegpróbákat. Mikor már a szöveget hibátlanul tudták, következett a játékpróba. Eleinte csetledeztek-botladoztak a szereplők, de idővel mind jobban és jobban kisimultak a mozdulatok. A próbák hetekig eltartottak.

Amikor már a szövegmondás, a mozdulatok, maga a játék kedvünk szerint való volt, akkor az öregek és a gyermekek előtt megtartottuk a főpróbát. Az esetleges hibák megbeszélése után következett az előadás.¹¹ A színpadot berendeztük. A háttérrel hazulról hozott ágytakarókkal kiképeztük. A spárgával kétfelé húzható függöny is takarókból készült. A világítást petróleumlámpákkal oldottuk meg. A színpad fölé függőlámpát szereltünk, a nézőtérrel falilámpák világítottak, még

¹¹ Az előadások színhelye a kántori lakásból átalakított kultúrház volt. A tanügyi reform után a kántori lakás felszabadult. Annak nagyobb szobáját – az egykori iskolatermet – kibővítettük. A kántori telken levő csúrt, istállót, nyári konyhát a pipei emberek úgy is mint az egyházközség hívei, közmunkával lebontották. Az így nyert anyaggal és a vásárolt deszkával önerőből a kántori lakás nagytermet kibővítették. A kibővült részre került a színpad. Így kulturális célra alkalmas helyiség létesült.

istállólámpa is akadt közöttük. A szereplőknek a feleségem súgott. Úgy rejtőzött el a függönyök, lepedők mögött, hogy a közönség nem, de a szereplők jól láthatóak. Csak szájmozdulatát figyelték, és annak halk súgásából a szöveget megértették. Amatőrök amatőrjei voltunk, rendezők és szereplők is. Azért a lelkes közönség vastappsal jutalmazott. A falu népe együtt volt – és ez volt a fő célunk. Előzőleg két vállalkozószellemű fiatal házasember nem sajnálta a fáradságot télvíz idején, havas ösvényeken, hegyen-völgyön át oda-vissza kb. 30 km-t gyalogolni, hogy Szenterszében megfogadják Forgács zenekarát. Ennek muzsikája mellett örvendtünk egymásnak, vigadoztunk reggelig. A házasemberbálok szép emlékét híveink is megőrizték, amint azt, évtizedek múlva Barabás László néprajzkutató előtt kifejezték (Barabás 2001: 67). Sikeres darabjaink: *A bor*, *a Falurossza*, *A csikós*, *A cigány*, *A betyár kendője* stb. voltak. A házasemberbál fényes erkölcsi és anyagi sikerrel járt. Az anyagi siker a kultúrotthon javát szolgálta.

Nemcsak az általunk rendezett vidám közösségi összejöveteleken vettünk részt, hanem azokon is, melyeket híveink családjaik körében tartottak.

A felnőttekkel való foglalkozásaim közé tartozott – mint titkárnak – a Magyar Népi Szövetség gyűlésein muszájból való részvételem. Ezeket mindig a kiküldöttek szervezték meg. Egy szép, nyári vasárnap, harangozás előtt beállított a „táskás ember”.¹² Tudtomra adta, hogy gyűlést akar azonnal szervezni. A következő párbeszédet folytattuk:

- Mi lesz a gyűlés tárgya?
- Az új alkotmánytörvény.
- Mit mond az új alkotmány a kultusztörvényről?
- Szabad vallásgyakorlatot.
- Igen? Akkor először harangozunk, megyünk a templomba, és azután gyűlésezünk.

Így is történt.

A feleségemnek mint tanítónőnek előírták, hogy az asszonyok között szervezen olvasókört. Sok szervezés nem kellett. Az alkalmas keret megvolt hozzá: az évszázadok óta fennálló asszonyfonó. Ezt használta ki a feleségem. Muszájból, nem szívesen, egy-egy újságcikket felolvasott. Aztán elbeszélgettek az asszonyok mindennapi dolgairól, még az egyháziakról is. Így került szóba a tojásgyűjtés. A falut egymás között csoportokra osztották. Azoknak élére vezetőket választottak. A csoportvezetők vasárnap délután, a vecsernye után a rájuk osztott családokat felkeresték, tojásadományaikat egy listára feljegyezték, a papnénál az eredményről elszámoltak. A begyűlt tojásokat hétről hétre a szövetkezetben értékesítették. A kapott összegből a templomba – az Úrasztalára, a szószékre, a padelőkre – bordó bársonyterítőket vásároltak. Ez lett az olvasókör látható eredménye.

A hívek értük tett fáradozásainkat meghálálták. A konfirmálók tavasszal a veteményeskertünket felásták. Az ifjak meglepetésszerűen a kenderünket kinyűtték.

¹² A pipei köznyelv így nevezte a „pártaktivistákat”, akik kezükben mindig aktatáskát lógattak.

Segítettek a kendi Küküllőre levinni, kiáztatni és hazahozni, megszáritani és kitalolni. A leányok télen, a papilakon kalákában megfonták. Ősszel a törökbúzánkat a fiúk, leányok vidám énekszó mellett kihántották. A legények a padlásra felhordták.

A családos emberek hálójukat a búza- és mustkepevel fejezték ki. Az aratás befejeztével a presbitérium „keperektifikáció”-t tartott, ami egyfajta társadalmi osztályozásnak felelt meg: a híveket *egészkepe*kre, *félkepe*kre, *vékásokra*, *oszpórásokra* és *napszámfizető*kre osztották. Az egészkepe: egy kalangya (30 kévés) búzát, 2 veder mustot, 1 véka zabot fizetett. A félkepe ennek felét. Fél kepet inkább a fiatalabb korú házasemberekre osztottak ki, akik szüleikkel egy fedél alatt laktak, de külön ígásállatokkal rendelkeztek. A fiatal, új házasok az esküvőjüket követő évben nem kepeztek. Az év közben özvegygé vált asszonyok a félkepek sorába kerültek. Az ígásállattal nem, de földdel rendelkező emberek voltak a vékások, egy véka törökbúzát fizettek. Azok, akiknek sem földjük, sem ígásállatuk nem volt, oszpórások lettek, és napszámmal fizettek. Özvegy, szegény asszonyok fonással adóztak. Pénzfizetést a belsőemberek a hívektől nem kaptak.

A búza- és a mustkepehordás mind a papi család, mind a hívek részére, ünnepi jelentőségű volt. A hívek aratáskor a maguk részére 26, a pap részére 30 kévés kalangyákat raktak. A saját termését addig senki sem kezdte hordani, amíg a kepezés nem járt le.

A presbitérium által kitűzött nap hajnalán a harangszóra indultak a hívek szekereikkel, hogy ki-ki a maga búzaföldjéről a kepet bevigye. A papi udvaron korán reggel sorakoztak a szekerek. A papnál a megyebíró és az idősebb egyházi, a kántornál – kinek a papnak vitt mennyiség fele járt – egy idősebb presbiter és az ifjabb egyházi volt jelen. A papi udvaron, a szekérszín elé terített asztal volt kitéve, rajta frissen sült kenyér, bor és pálinka. Ahogy jöttek sorjában a szekerek, a kepező atyafi az asztal előtt megállt, vágott egy szeletet a kenyérből, kívánsága szerint borral vagy pálinkával kínáltam meg. Azután behajtott a csűrbe, és kévéit egyenként megszámlálva feldobta a pajtahíjára, ahol az egyházi szépen elrakta azokat. A számlálásra azért volt szükség, hogy a megyebíró számba vehesse, eleget tett-e a kepező a rászabott kötelességnek. Azt is szemmel tartotta, hogy rendesek-e a kévék, a gazdája nem verte-e a kerékagyhoz. A kepezés módját és a megyebíró kötelességét régebb, a 19. században szigorú egyháztörvény szabályozta. Idő fordulatával a törvény elévült, de végrehajtása mint szokás megmaradt, és a szerűn való cséplés elrendeléséig a Székelyföld falvaiban gyakorolták, így Pipén is.

Az első kepehordás alkalmával, 1948. augusztus 3-án történt: „Tiszteletes úr, hallottuk, hogy az éjjel családjában szaporodás történt. Fiú-e vagy leány?” „Leány”, mondottam. „Akkor csak egy ajándékkéve jár, ha fiú volna, akkor kettőt adnánk.”

A kora délutáni órákban a kepehordás véget ért. A megyebírót és az egyházfi ebédre hívtuk, ami a családban ünnepi alkalomnak számított.

A kepehordást követő vasárnap „kepeköszönő” prédikációt tartottam. Ebben utaltam arra a bensőséges viszonyra, mely a kepezés nyomán a lelkesi család és hívei között kialakult.

Ezt a bensőséges viszonyt beárnyékolta a szérűn való cséplés elrendelése. Hogy az a pipei gazdák számára milyen tortúrával járt, leírni most nincs hely. Nem is jó rá emlékezni. A képezéshez azonban kaptunk kiskaput. A kötelező búzavetést és a „kótá”-t a papi földekre is kirótták. Kalangyánkénti kepehordásról szó sem lehetett. Akadt azonban néhány vállalkozó szellemű presbiter, aki szekerével kiment a búzahatárra, és több gazdának a kepekalangyáját felrakta. Azt a látszatot keltette, mintha az én búzatermésemet hordanák és raknák a már megkezdett asztagra, ahol szintén a megyebíró és az egyházi segített. Mindenkinek a képét azért nem hordhatták össze. Akik kimaradtak, azoktól cséplés után szedték össze a vékával kimért képét. Egyik egyházi az Alszezből, másik a Felszezből indult el szekerével, és töltötte zsákba a búzát. Egy kalangyára egy véka volt számítva. A megtelt zsákokat felhordták a padlásra. Az ebből sült kenyérnek már nem volt olyan jó íze, mint a hazahozott kévékből készültnek. A szérű megkeserítette.

A szüretet – hála Istennek – nem lehetett „szérűsíteni”. Az a maga hagyományos rendjén ment végbe. Szüret után, amikor a szőlősgazdák sajtolni kezdtek, az első – zavaros – csorgást pincéjükbe letöltötték. Mikor már szép tisztán erjedgetett a must, a papnak és a kántornak járó részt egy kis cseberbe öntötték. A csebert víz-hordó rudakkal, egy tányér szőlő kíséretében felvitték a belsőembereknek. A papnál a pincelépcső vakablakában előre ki volt készítve a vackorpálinka és a frissen sült fehér kalács, melyből minden képezőt megkínáltam. A kepemustot az előre elkészített hordókba töltötték. Az úrvacsorához családonként 2-3 liter mustot adományoztak, az külön hordóba került. Ha a képező családjában abban az évben fiút kereszteltem, akkor egy veder, ha leányt, akkor fél veder mustot ajándékoztak.

Amilyen fontosságot nyert életünkben a közösségért végzett szellemi munkánk, épp olyan fontosságot tulajdonítottunk gyermekeink nevelésének is. Számunkra a kettő egyformán jelentős volt. Két leányunk és egy fiunk a pipei parókián töltötte gyermekkorának legszebb éveit. Itt szereztek első élményeiket. Beilleszkedtek a falu gyermektársaságába. Kis játszótársaikkal életre szóló barátságot kötöttek. Az egyik leánykánkat bölcsőben hoztuk Pipére, a másik leányunk – akit az ajándékkévé illetett – és a fiunk itt született. Sorra veszem őket.

1. Klára-Zsuzsánna 1947. június 8-án született Magyarzásokodon. 1948. szeptember 24-én kereszteltük Pipén.

2. Mária-Gyöngyi 1948. augusztus 3-án született. Őt is 1948. szeptember 24-én kereszteltük.

3. Levente 1950. június 15-én jött világra, és azon év szeptember 4-én kereszteltük.

Nevelésükhöz segítségre volt szükségünk. Legelső segítségünk a 45-ös házszám alatti harangozóné, Tóth Mózsiné édesanyja, Zsuzsika néni volt. Az első hónapokban, amikor még nem volt szolgálónk, gyűlésekbe, szerepróbakra kellett mennünk, őt hívtuk át a mi Zsuzsikánk mellé. A pesztraságot szívesen vállalta, önfeláldozón végezte, amiért a mai napig is hálával emlékezünk rá. Amikor a családkunk gyarapodni kezdett, rendszeres segítséget fogadtunk, Pali Gyula bácsi leányait: Idát és nővérét, Vilmát, majd Balázs Ágneszt, akik több ideig voltak segítség-

gek, családtagnak számítottak. Őket követte a Vécén született Tóth Róza, kiből Pipén „Pap Róza” lett, mert öt évig lakott nálunk. Igazi, mindenes segítség volt. Ha kellett, benn a házban gyermekdajka, szobalány, szakácsnő, ha szükség kívánta, a házon kívül kerti-mezei munkás, állatgondozó, béres volt. Bihalunk csak neki adta le a tejét. Pénzfizetéssel jutalmaztuk, de ha ez nem volt, akkor malacot, borjút kapott. Tőlünk ment férjhez. A családi kapcsolat azóta sem szűnt meg, hiszen komaasszonyunk lett, az első fiát mi kereszteltük.

A gyermeknevelésben jó segítségünk volt a feleségem nagyanyja, az árkosai Tóth Dánielné Veress Klára. Nyolcvan évét meghazudtoló friss erővel pergette orsóját, és fonás közben mesélt dédunokáinak, különösen fiunkat dédelgette nagy szeretettel. A gyermek csak úgy tudott elaludni, ha dédanyja maga mellé vette, és minden alkalommal elmondta a még fiatalkorában tanult esti imáját:

Én édes Istenem,
Mindnyájunknak Atyja,
Te vagy az én lelkemnek
Minden gondolatja.

Mikor a fejemet
Álomra lehajtom,
Nyugvó párnámon is
Nevedet sóhajtom.

Mikor az ég boltján
Kél a piros hajnal,
Feléd rebeg ajkam
Hálaadó sóhajjal.

*Mindenütt erődnek
*Őrködő hatalma,
*A napot s a holdat
*A te kezed tartja.

Téged hívlak, Atyám,
Mindig segítségül,
Nálad nélkül minden
Csak homokra épül.

Gyöngye a mi munkánk,
Nyomtalanul elvész,
Ha Te meg nem áldod,
Elhordja a szélvész.

Az imádságot a feleségem őrizte meg emlékezetében. Az ő jegyzetéből másoltam le. A megjelölt négy sora (negyedik szakasz) kivételével, kevés eltéréssel meg egyezik a Domokosné Bálint Piroska hosszú imádságának 4. szakaszával. Feleségem is ezzel az imádsággal hajtotta álomra fejét még időskorában is. Ugyanezt a változatot jegyeztem le a Kis-Küküllő mentén, Désfalván egy unitárius asszonytól, ki szintén katolikus nagyanyjától tanulta.

Zsuzsika nem a tanítónő édesanyjától tanult meg olvasni, hanem a dédmamától, sajátos módon. Láta, amint a nagymama imakönyvét vagy az újságot olvasa. Ölébe kapaszkodott, és kezdte kérdezni: „Nagymama, ez milyen betű?” Addig nyaggatta, amíg minden betűt megismert, és folyékonyan össze tudta rakni őket. Mire iskolába került, édesanyja bosszúságára, már tudott olvasni. Azért bosszúságára, mert amíg a többiekkel a betűket silabizálta, addig az ő gyermeke figyelmét nem tudta lekötöni. Ezért Marikát iskolás kora előtt nem engedte nagymamától kicsalni a betűismeretet.

A gyermekek felnevelése, a családfenntartás megkövetelte a szellemi munka mellett a fizikait is. A *Díjlevél* a lelkész használatára 8 hold és 200 négyszögöl földet állapított meg. Ebből 1400 négyszögöl kaszáló, a többi szántó volt. A földek a nyomásos rendszerű hármashatáron, tizenkilenc parcellában terültek el. A legkisebb fél vékás (3,5 ári), a legnagyobb fél hold (4 vékás, 28 ári) terjedelmű volt. Leginkább a hegyoldalak tetején, a patakok martján helyezkedtek el. Például a papi kenderföld a falusi kenderföldek végében, a nádasi patak mellett, hosszában húzódott. Ennek egyháztörténeti oka van. Pipe a reformáció alkalmával az akkori unitárius Vécke filiája volt, ezért tudomásom szerint nem rendelkezett papi földekkel. Vécke áttért katolikusnak, kényszerítette erre Pipét is, de nem sikerült. Erre utal Uzoni Fosztó István az *Erdélyi Unitárius Egyház történetében* is (Kénosi Tőzsér–Uzoni Fosztó 2009: 457). Nálunk a régi szólásmondás érvényesült: *Szánts későn, kaszálj hamar, és a tied el nem marad.* Szántáskor a gazdák ekéjükkel mindig a mi földünkön fordultak meg. Ha korán szántottunk, a miénket összetaposták. A *Díjlevél* biztosította, hogy a földeket a hívek szántják meg. Azonban az egyre jobban rájuk nehezedő kényszer miatt ez nem valósulhatott meg mindig.

Kettőnk közül a feleségemnek volt valamelyest érzéke a mezőgazdálkodáshoz. Ő is értelmiségi családból származott, községi jegyző gyermeke volt, de Árkoson gazdálkodó nagybátyjával egy telken laktak. Tőle sok hasznos tevékenységet megtanult. Nekem mint banktisztviselő gyermekének, a mezőgazdasághoz csak annyi közöm volt, hogy nagyapám cigány kocsisa a trágyával megrakott szekeren maga mellé ültetett, kezembe adta a gyeplőt, és én, szülővárosom – Dicsőszentmárton – főutcáján boldogan hajtottam a lovakat a mezőig.

Az élet megtanított „marhászkodni”: tehenet tartani, eke szarvát, villa, kapu nyelét fogni, de a kaszáét már nem. Pap Mózsi bácsi bárhogy igyekezett a kaszálás rejtelmébe beavatni, sehogy sem sikerült sűrű rendet vágnom. A kaszálásra mindig embert fogadtam.

Mezőgazdálkodásunk nem csorbította hivatásbeli kötelességeink teljesítését, inkább kiegészítette. Általa közelebb kerültünk híveink verejtéket, kudarcot, örömet gyöngyöző életvitelének megismeréséhez. Megismertük a teraszos oldalon olyan „csóréfejű” búzát természeteni, melynek két nyár kellett,¹³ de sikértartalmában bármilyen más fajtánál gazdagabb volt. Nehezen szoktam meg az eke szarvát is tartani, de amikor a feketén fénylő barázdák egymás mellé simultak, lelki gyönyör fogott el. Jézus magvetőről szóló példázatát saját gyakorlatunkban éltük át. Ujjongó öröm ölelt át, amikor a serkenő búza selymes, zöld takarója borította be a földet. Nemcsak a szószéken hirdettem, de mindennapi munkánkban is éreztük Isten szerető jóságát, amint végiglengett aranyló búzatáblánkon.

Istenhez emelő áhítat fogott el, amikor a természet ébredésekor hátramentem a papi kerttel szomszédos, a régi falu felszege helyén fehérbe virágzott meggyfák alá ihletet nyerni. Életet keltő, madárdalos tavasz volt. Szorgalmas méhek zsongása, mint szépen zengő orgonaszó, dicsérte a Teremtő csodás alkotását. Mintha Mécs László *Tavaszi zsoltára* kelt volna életre. Kell-e ennél fenségesebb prédikációs gondolatot ébresztő háttér?

Az ihlet kapálás közben is megszállott. A csűr háta mögött, a *mosolygó alma* fájánál (pipei almafajta) kapálgattunk. Feleségem mind a kétfelé, jobbra és balra is forgatta a kapát. Csodálták is a pipei asszonyok, hogyan lehet így kapálni. Én csak egyfelé tudtam. Egyszer csak a pászma közepén lecsaptam a kapát, és berohantam az irodába. Mikor visszatértem, feleségem kérdőre vont: „Miért hagytaál egyedül?” „Megérintett az ihlet, le kellett jegyeznem gondolataimat a vasárnapi prédikációhoz, nehogy elszálljanak.”

Szénaszárítás közben már készültem az ihlet fogadására. Nemcsak villát és gereblyét, hanem füzetet és ceruzát is vittem magammal. A rendeket szétráztam, hadd száradjanak. Addig leültem a vackorfa árnyékába, elővettem füzetemet és a ceruzámat, ott elkészítettem a vasárnapi prédikációm vázlatát. Isten szabad ege alatt még kátéórát is tartottam. A szántást is és a kátéórát is sürgette az idő. Az elsőt azért, mert május elején jártunk, a másodikat azért, mert közelgett a konfirmáció. A konfirmálókat kihívtam a *Hét oldalára*, ahol szántottam. A teheneket kiengedtem legelészni, leültem a gerendelyre, a növendékek elém telepedtek, és a kátéórát megtartottuk. A szabad ég alatt, a nyíló barázdában Isten teremtő erejét, Isten és ember munkatársi viszonyát élőben tudtam szemléltetni.

A mezőgazdaságot előzőleg egy nagyobb és mellette egy kisebb tehénnel kezdtem meg. A kettőt a szekér elé fogva hajtottam ki a falu utcáján. Éppen a megyebíró Orbán Áron bácsi jött velem szembe, és rám köszönt: „Így na, így kell nekifogni!” A felesége, Kádár Juliska néni már elnézőbb volt velünk szemben, amikor megtanított aratni. A nádasi út mellett, a Malomnál sarló alá érett a búzavetésünk. Feleségemmel mi is elmentünk aratni. Éppen csak azt nem tudtuk, hogyan kell a sarlóval bánni: magunk felé vagy kifelé kell fordítani? Tanakodás közben arra jött a megye-

¹³ Lásd *Az év ünnepei Pipén* című alfejezetnél.

bíró felesége, Juliska néni. A feleségem, szégyent félretéve, megkérdezte: „Juliska néni, legyen szíves, mutassa meg, hogyan kell aratni sarlóval.” Juliska néni lehajolt a búza mellé, bal kezével összenyalábolt egy marék búzaszálat, jobb kezével a sarlót maga felé fordítva, a földtől kb. egy araszra levágta. Kétfelé osztotta, a kalászkonál összekötötte, letette a földre. Újra vágott egy markot, a kötélre helyezte, s amikor már kb. 12 marok összegyűlt, rátérdepelt, a kötél két szárát összecevarta, megkötötte, és az így kialakult kévét lábra állította. „Na, így kell csinálni! A sarlóval mind a ketten dolgozzanak, de a kévekötés és majd a kalangyalás a férfi dolga! A kötélkészítés az asszonyé! De, tiszteletes asszony – fordult a feleségemhez –, hozott-e tiszta, fehér rongyot?” Azt minék, Juliska néni? „Ha a kezüket elvágják, legyen mivel bekötözzék!” „Oh, mi tudunk arra vigyázni!” – volt a magabiztos válasz. Azzal Juliska néni továbbment, és mi nekifogtunk aratni. A feleségem alig suhintotta sarlóját, az első marokba az ujjából vér serkent. Hamar elővette zsebkendőjét, és bekötötte. Egész nap úgy aratott. Este nem mertünk a főúton, a templom felé hazamenni. A hátsó úton, a Hendergác felé kerültünk, nehogy Juliska néni meglássa feleségem bekötött kezét.

Nagy gondot okozott a szénahordás. Négyféle változatát gyakoroltuk:

1. Lepedővel hordás. Ez volt a legegyszerűbb. A káposztáskert határrészbe nem lehetett szekérrel menni. Egy nagyobb lepedőbe összekötöttük a szénát, Béla Mózsai a hátára vetette, úgy vitte haza.

2. A karóval hordás volt a második mód: egyenesen a pajtahíjára. Annak temető felőli oldala nem volt bedeszkázva. A régi temetőből az egykori templom helyére legereblyéltem, „fiókokba” raktam a szénát. Két hosszú karót a „fiók” alá dugtam, feleségem hátulról, villával megnyomta, s egyenesen a pajtahíjára húztuk. A karók végeit a gerendákra feltettem, hátulról a karók másik végeit megemeltem, és az egészet a többi szénára döntöttem. Még villa sem kellett hozzá.

3. A harmadik változathoz már Tóth Mózsit, a harangozó legényt hívtam segítségül. A temető árkából – régi iratokban: Kölpény – a szénát az aljba gereblyéltem, fiókokat raktam. Mózsival rendre a karókkal a szénát a csűrbe vittük, és a pajtahíjára felhánytuk.

4. A legnehezebb a negyedik változat volt, ehhez már szekér és a feleségem segítsége kellett. Már két egyforma tehenünk volt. Szüretkor a nagygalambfalviaktól tizennégy veder borért új szekeret szegődtem. Bortisztuláskor el is hozták a saroglyás, félvágású szekeret. Kaszálás után elé fogtam a teheneket, és elmentünk a Szelesvölgy meredek oldalára szénáért. A szekeret a feleségem rakta. A faluban legjobban a papné tudott szénásszekeret rakni, úgy sarkalt, úgy völgyelt, hogy a pipeiek csak bámulták. Amikor a rakodás kész volt, a nyomtatórúddal a szénát lekötöttük, és megindultunk a lejtős úton a szekérrel. Óvatosan lehetett csak haladni, mert az út egyik fele magasabb volt, mint a másik, a szekér könnyen feldőlhetett. Egyensúlyozni kellett. Egy hosszú karót hátul a szénán keresztülszúrtunk. Feleségem ment a tehenek előtt, én hátul egyensúlyoztam: ha balra dőlt a szekér, jobb oldalán csipeszkedtem a karóra, és fordítva. Így váltakozva hol jobb, hol bal

oldalón egyensúlyozva érkezünk le az aljba. Visszatekintettünk, és akkor borzadtunk meg, honnan és hogyan értünk le.

Mikor nem a feleségemmel mentünk szénáért, és más rakta a szekeret, mindig feldőltem. Két ilyen eset maradt meg az emlékezetemben. Egyszer szép, sima helyen, a már említett Malomnál Pali Vilma rakta a szekeret. A marhák alig léptek egyet, feldőlünk. Másik alkalommal, a Ferenc Mínya kaszálójában Béla Mózi rakta. A marhák meg sem mozdultak, és a szekér oldalra dőlt. Isten jó volt hozzánk, mind a kétszer arra vezette a „tanyás” ifj. Burus Andrást, ki mind a kétszer kíségetett a bajból, és újarakta a szekerünket.

A csillaghegyi félvékás szőlőnk *preckelést*, permetezést kívánt. Pipei recept szerint előkészítettem a *kéklevet*, Orbán Dezsőtől, ki akkor már kántor volt, elkértem a *kékvizes* hordóját. A levet beletöltöttem, a teheneket befogtam a szekérbe, és kihajtottam a Csillaghegybe. A szőlőlábja¹⁴ alatt levő barackfa árnyékába állítottam a hordót. A teheneket, a járommal együtt szabadon akartam engedni, azzal a céllal, hogy hazahajtom, és munkám végeztével visszahozom őket. A rúdfe szegét kihúztam, de ebben a pillanatban egy légy az egyik tehenet megcsípte, s ettől megmozdult. A járom a rúdfejről kiszabadult, a szekér hátrafarolt, a merdek lejtőn leereszkedett, és egy szilvafa tövében állott meg, részeire bomlott. Hála a jó Istennek, egy darabja sem tört el. Burus András, akinek a tanyája a közelben volt, otthonról, az ijedtségtől megdermedve nézte a szokatlan látványt, és a segítségemre sietett. A szekeret helyreállítottuk, a hordót, mely épen maradt, még egy csepp víz sem folyt ki belőle, feltettük a szekérbe. A teheneket visszafogtuk, és elmentem permetezni.

Így két életformában pergett le a pipei kilenc évünk. Mint értelmiségiek a falu szellemi vezetését vállaltuk. De szépen gyarapodó családunk is volt. Számára a kepe mellett a mindennapi kenyérről és ruházatról éppenolyan formán gondoskodtunk, mint falunk népe. Szántottunk, vetettünk, arattunk, szénát szárítottunk, haza is hordtuk, permeteztünk, szüreteltünk, tehenet, juhot, disznót, egy időben még kecskét is, sőt *bihalat* (bivalyt) is tartottunk.

Ha már ideérkeztem, állataink közül kettőt megemlítek név szerint: Bundást és Zsófit. Bundás hűséges házőrzőnk, gyermekeink játszótársa, feleségem hazakísérője volt, aki a fonóból, olvasókörből – fatemplom sarkától – a késő esti órákban egyedül nem mert a lépcsőkön a mély árokba leereszkedni. Egyet kiáltott: „Bundás!”, és a hűséges állat, asszonya hangját meghallva, azonnal ott termett, és feleségem biztonságban ért haza.

Zsófi, a bihalbocs engem kíséretett hűségesen. Az anyját, hóbortjait nem bírva tovább, eladtuk, őt megtartottuk. Nagy szabadságban élt. Nappal az udvaron járt-kelt kedve szerint, a csordába is kihajtottuk. Egy napon sajtért mentem a

¹⁴ szőlőlábja: „A lejtős vagy hegyoldalra telepített szőlősnék a völgy felé eső része, kis darab, füves területek, amelyeken szüretkor a kocsival megálltak.” (Ld. MNL 1982 V.: 96.)

majorházhoz,¹⁵ Szentjános völgyében volt a „nyomáshatár”. Egyik oldalon a marhák legeltek, a másik oldalon a juhokkal „kosaraztak”. A majornak mérges kutyái voltak, messziről kiáltottam: „Fogja meg őket, nehogy reám támadjanak.” Zsófi a túloldalon meghallotta a hangomat, árkon-bokron szökdelve ott termett a gazdája mellett. Máskor a boltig kísért végig a falun. Azzal már a hűség határát túllépte, mikor egy szép vasárnap észrevétlenül a templomig elkísért. A hátam is borsószik, és a szívem hangosan ver az ijedtségtől, arra gondolva: mi lett volna, ha akkor én véletlenül hátratekintve, Zsófit meg nem látom, és a templom ajtójához egy pár lépésre levő cinterem ajtaját be nem zárom?

Az ilyen idillek falusi életformánk szépségét tarkították.

A parókia falain belül is zajlott a falusi életforma. Őszi és téli esteken ott is pergett az orsó, és csattogott az osztóvata, mint a falu más házaiban. Feleségem, Róza segítségével, a lányok által megfont kenderfonalból zsákok, malombajárót és ágybavalót, törölközőkendőket szóttek. A gyapjút esténként, amikor nem volt gyűlés, másnapi óratervezése közben, nagymamával és Rózával megfonták, és a tavaszi vakációban megszótták. Megványoltattuk, a gyermekeknek és a feleségemnek kabát készült belőle. Egy részét megfestették feketére, és abból nekem hétköznapi ruhát szabtak.

A fentebbi emlékekhez kapcsolódik „folklorizálódásom” is. 1997 szeptemberében, falutalálkozóra készülve, a *Népújság* munkatársa, Gligor Róbert Pázsint Bótos Gyurkával interjú készített. Ebből kiderült, hogy: „A régi pap, Adorjáni Károly egyik pénteken Balavásáron eladta a tehenét. A másik héten is elment, újat vásárolni. Vett is egy piros-tarkát. Vígán hajtotta hazafelé. A faluba érve feltűnt a papnak, hogy milyen ismerősen mozog a tehen az utcán. Nem kellett vezetni, jobbra-balra téríteni. A papi lak felé tartott, a nyitott kapun át egyenesen az istállóba futott, a jászolnál megállt, és várta, hogy kössék meg. A pap az egyik csodálatból a másikba esett: honnan tudta az idegen tehen, hova kell menni? Másnap kicsapta a csordába. Közben eső lett, a pap új tehenéről lemosta a piros foltokat. A pap még csak most esett bámulatba: hiszen ez az ő régi tehene!”

Első olvasásra meglepődtem és megdöbbentem: milyen pletykás szóbeszédbe keveredtem. Aztán érdeklődni kezdtem a faluban. Rájöttem, hogy addig gyűjtöttem a folklórt, amíg magam is egy, apáról fiúra szálló anekdota vagy valamilyen más „műfaj” hőse lettem. A néprajz fogalma visszaadta józan ítélőképességemet. Eszembe jutott, hogy minden mondának, anekdotának van történeti alapja, a nép száján kiszíneződik, esetleg visszájára fordul. Kezdtem keresni ennek is a történeti alapját. Meg is találtam. Tényleg volt egy piros-tarka, Nádasra letelepedett mőcöktől vásárolt tehenem: Rúzsinak hívták. Kevés idő múlva eladásra szántam, mert olyan kicsi volt, hogy este, ha elfelejtettem megkötni, és leültem így megfej-

¹⁵ a juhász tanyája

ni, a nyitva felejtett könyöklőablakon¹⁶ kiszökött, és én ott maradtam kezemben az üres sajtárral. Egyik pénteken vevőre találtam. Másik héten lementem újat vásárolni. Kaptam is egy nagy testű, fakó színű, Lenke nevű tehenet. Büszkén hajtottam hazafelé. Amikor a faluba értünk, tényleg elcsodálkoztam, hogy milyen otthonosan mozog az én Lenkém. A Bálint Juli néni kapujánál meg is állott. Akkor derült ki, hogy a gyalakuti kupec, akitől vettem, az azelőtti pénteken vásárolta Juli nénitől. Így hát az anekdota vagy a monda alapelemei adva voltak: a piros-tarka és a visszavásárolt tehén, maga a pap is személyemben. Az eső a népi fantáziában már könnyen zuhogott. Az alapelemek összemósódtak, és kikerekedett a szájról szájra hagyományozódó folklóralkotás.

Emlékeimben ha tovább kutattam, eszembe jutott egy régi olvasmányom, biztos forrása memóriámból már kikopott, valamelyik unitárius naptárban vagy ahhoz hasonló, népszerű kiadványban jelenhetett meg. Ott lóról és nem tehenről volt szó, de annak is a pap volt a hőse: szürke, rúgós lovát egyik vásáron eladta, a másik vásáron vett egy piros pejt. Hazavitte, de szomorúan tapasztalta, hogy éppen úgy rúg, mint a régi lova. Egy kiadós eső után rájött a titok nyitjára. Eladott lovát új gazdája pirosra festette, és a pap azt vette meg tőle. Az eső lemosta róla a piros festéket, és ő nézhette régi, rúgós lovát. Ezt az írást valaki Pipén elolvashatta, és rám alkalmazta: a lóból tehén lett. De az átváltozás a néprajz világában törvényszerű jelenség. A főhős mindkettőben a pap. Mint bármely folklóralkotásnál, itt sem lehet nyomára akadni, ki és hol kezdte el. Nem firtatom. Megelégszem Bölöni Domokos marosvásárhelyi írónak szintén a helyi *Népújság*ban közölt megállapításával: „Akiről a nép anekdotát vagy mondát indít el, azt a szívébe zárta.”

Köszönöm egykori pipei híveinknek, hogy szívükbe zártak! (Adorjáni 2011: 96–115. nyomán.)

Az év ünnepei Pipén • Az év ünnepeihez szép emlékek fűződnek.

Az új esztendő első óráját a falu népe a templom előtt köszöntötte. Istentiszteletről kijövet a legények a toronyban elénekelték az *Adjakok hálát az Istennek* kezdetű zsoltárt. Majd csillagszórók röptetése közben „Boldog új évet!” kiáltással üdvözölték a falu népét. A templom előtti gyülekezettel – rövid beszéd kíséretében – Isten nevében kezdtük el az új esztendőt. Az első pipei újévi köszöntés örök emlékem maradt. 1947–1948 fordulóján történt. Beszédem után valaki csak elkezdte, s a nép rázendített: *Kossuth Lajos azt izente*. S Pipe népe ezzel az üzenettel indult a magyar szabadságharc centenáriumi évébe.

Az új esztendőnek Pipén is megvolt a hiedelemháttere (Adorjáni J. 2008: 181): újév napján szárnyast nem jó enni, mert elrepül a szerencse; ha lencsét eszünk,

¹⁶ könyöklő: „A csűrben elhelyezett istállók falán, a jászol felett hagyott ablakforma nyílás, amelyet rendszerint tolóajtóval zárnak el. A csűr takarmánytároló részéből, a könyöklőn át adagolják a szénát a jászolba. Az erdélyi csűr formájához, beosztásához kapcsolódó szerkezet.” (Paládi-Kovács 1980: 301.)

sok pénzünk lesz; újesztendő reggelén, ha férfival találkozunk, szerencsések leszünk, ha asszonnyal, nem lesz szerencsénk.

Vízkeresztkor az unitárius Pipén se jó a marhát befogni, mert eltörik a lába.

Újesztendő és vízkereszt hete a pipei borosgazdákat nagy feladat elé állította. A pipei bornak „seprő volt az anyja”. Ezért hagyták szürettől vízkeresztig rajta nyugodni. Ezen a héten történt a borlelőzés, de csak napfényes időben, mert homályos napon a bor felzavarodik. A szőlőművelés és borkezelés kapcsán is van néhány megjegyzésem. Pipén a szőlőkultúra technikájában sok szász elnevezést is átvettek: nem permeteztek, hanem *preckeltek*, nem puttonyba, hanem *röcbe* szedték a szőlőt. A malátából nem törkölyt, hanem *trébely* pálinkát főztek. Két szőlőhegy neve is szász eredetű: Gyétyem, Dátyem. De a szászok által gyakorolt módszert, mely szerint „szőlő annyi lesz, amennyit Isten akar, de bor, amennyit én akarok”, nem vették át. Igaz, *csügört*¹⁷ Pipén is csináltak, de csak azért, hogy kórévágáskor vagy szőlőfedéskor szomjukat ezzel oltsák. Amint már említettem, Pipe a híres Kis-Küküllő menti borvidék utolsó faluja volt, de az ott terjedőben levő borkezelés technikája nem hatolt be a dombjai közé. Tudniillik az egyik legjellegzetesebb szőlőtermő faluban a borhoz a szőlő csak annyit jelent, mint a kenyérsütéskor a kovász, a „többi a kút és a cukor dolga”. A pipei borosgazdák a Jóisten-nel nem konkuráltak. Megelégedtek adományával, melyet munkájukkal kiérdemelték. Pipén a borosgazdák között részeg embert nem ismertem. Mértéktartón, minden nap megitták megszokott adagjukat. Inkább azok tántorogtak, akiknek kevés vagy egyáltalán nem volt szőlőjük, ritkán jutottak borhoz, de akkor mértéket nem ismertek.

A vízkereszt borlelőzés után volt mivel a vidám farsangi napokat megkezdeni. A pipeiek éltek is a lehetőséggel. A fonóban nem *batykók* jártak, mint Zsákon, hanem *maszkarák*. A legtöbb orsó ilyenkor esett a földre. Kiváltása Pipén is édes jutalmat érdemelt. Az orsóleesés/felemelés következménye szerint a legtöbb lakodalom Pipén is farsang idején esett. Nemcsak az igazi, hanem az állakodalom is. Az állakodalomról Kótya Ilka Andrással kapcsolatban a pipei emlékeimről szóló könyvemben tettem említést (Adorjáni 2011: 185). Mint násznagy, egy ifjú pár násznépét hozta a parókia udvarára, vidám zenészővel. Arra kért, eskessem meg a fiatalokat. A menyasszony leánynak álcázott legény volt. Nem akartam a jókedv elrontója lenni. Elvállaltam a szolgálatot. A helyzetnek megfelelően elvégeztem a szertartást. Természetesen a jókedv fokozására borral is megkínáltam őket. Ahogy jött a lakodalmi menet vidám szóval, úgy távozott. A pipei farsangolásról a néprajzkutató Barabás László is írt (Barabás 2000). Farsang zárónapján, húshagyókedden ha fon valaki, a kendere szulákos lesz. E napon tartottuk a nagy népszerűségnek örvendő házasember-szindarabos bálakat. A hamvazószerdán beálló böjtből a pipei unitáriusoknál is lakodalom-, vigasságmentes időszak volt.

¹⁷ A sajtolás után maradt szőlőre vizet öntöttek, hagyták, hogy egypár napig erjedjen, ez volt a *csügör*.

1934 előtt hatheti előkészület után, virágvasárnapján konfirmáltak a 14. évüket betöltött növendékek.

Húsvét nagyhetén minden reggel és alkonyat előtt istentisztelet volt. Nagypénteken a pipeiek is szigorú böjtöt tartottak: húsos, zsíros ételt nem fogyasztottak. Héjalt kukoricát, aszalt almát, szilvát főztek, „kakast” pattogtattak. Délelőtt, dél után templomozás volt. Az asszonyok fekete fejkendőben jöttek az istentiszteletre. A tanügyi reform előtt a szertartást mindkét alkalommal a kántor végezte. A szószékről elénekelte a *Passiót*, Jézus szenvedésének történetét, régi kotta szerint. Volt ház, ahol a húsvéti bárányt nagypéntek délutánján vágták le. A vérét eleresztették, aprólékjából tokányt készítettek, s a vacsoracsillag feljötte után fogyasztották el.

Ünnep szombatján mezei munkát nem végeztek. A férfiak az udvaron, az istállóban takarítottak. Az asszonyok az ünnepi asztalra valókat készítették: süttek, főztek.

Ünnep első napján a család konfirmált tagjai úrvacsorához készültek. Előtte semmit sem ettek. Az úrvacsoraosztásnak megvolt az egyház által előírt liturgiája. Az ahhoz való előkészület, az úrvacsorai jegyek felajánlása, az úrasztala megterítése, oda a kiállítás rendje a falu hagyománya szerint történt. Az úrvacsorai jegyek közül csak a kenyeret adományozták alkalomról alkalomra a hívek. A bor a szüretkor közösen összeadott mustból erjedt ki.

A második harangszó alatt a megyebíró és a két egyházi megjelent a lelkészi irodában. Magukkal hozták a felajánlott kenyeret. Az eklézsia ládájából elővették az úrasztali abroszokat, klenódiuumokat. A kenyeret én fehér abrosszal leterített asztalon kockákra vágtam, és az erre szolgáló tálcára tettem. A kannákat borral megtöltöttük. Az egyházi vezetők mindezeket átvitték a templomba. A harmadik harangszó alatt, a hívek bejövetele előtt az asztalt megterítették. A kelyheket – külön volt a férfiaké és külön az asszonyoké – borral megtöltötték. Az egészet erre a célra szolgáló abrosszal leterítették. Szószéki szolgálatom után az úrvacsorát a 166. énekünk első versszakaszával kezdtük: *Jer az úrnak asztalához*. Agenda után a megkezdett ének továbbhangzása alatt a hívek kor és nem szerinti csoportokban kiálltak az úrasztalához. Az *Unitárius Káté* 130. kérdésének tanítása szerint „úrvacsorával élni kell minden konfirmált unitáriusnak, aki Jézus emlékezetét tiszteletben tartja”; „a bűnösök is élhetnek vele, s őket nem kell eltiltani az úrasztalától, mert a Jézusra való emlékezés elősegítheti megjavulásukat”. A pipei unitáriusok hagyománya másképp rendelkezett. Aki a nagyhéten veszekedett, káromkodott, esetleg lopott vagy hazudott, úrvacsorával nem élhetett. Saját lelkiismerete nem engedte az úrasztalához. A vadházasságban élők, az áldott állapotban levő asszonyok is el voltak tiltva onnan. Először a férfirenden levő idősek, majd a fiatalabb házasemberek, legények álltak ki, utánuk az idős asszonyok, fiatalabb asszonyok, végül a leányok. A kenyeret egyedül osztottam, a bort a megyebíró segítségével, aki a borral telt kannával követett. Mikor észrevette a kehely üresedését, mellém lépett és újratöltötte. Az úrvacsoraosztás végig alkalmi énekek mellett ment végbe.

Istentisztelet után az asszonyok távoztak hamarabb a templomból, utánuk én, és hátam mögött a férfiak. Velük a templom ajtajában rendre kezet fogtam, s egymásnak boldog ünnepet kívánva tértünk haza. Ezalatt a megyebíró és az egyháziak az úrasztalát leszedték, csak az ünnepi terítőket hagyták rajta, harmadnap délutánig. A többi, a megmaradt kenyérral és borral a papi lakra visszavitték, és a lelkesi párral együtt, ünnepi jókívánságok közben elfogyasztották. Feleségem diós-mákos kalácsot kínálgatott. A perselypénzt megszámlálták, az egyházközség pénztárába helyezték. A klenódiúmkokat a ládába visszatették. A megmaradt kenyérkockákat és a felvágásból visszamaradt kenyeret a papi családnál hagyták.

Az úrvacsoráról hazatért család, az otthon maradtakkal együtt, asztalhoz ült. Elfogyasztotta az ünnepi ebédet. Tyúkhúslevest sóbafőttel, paradicsommártással. Előtte pálinkával, utána egy pohár borral koccintottak. Diós-mákos vagy üres fehér kalács volt a nyomaték, de a tejfölös-tehéntúrós lepény az ünnepi asztalról el nem maradhatott. A bárányszűz másodnapján került terítékre.

Elsőnapján tánc nem volt. Az asszonyok és nagyobb lányok hozzáfogtak piros tojást festeni. Bolti festéket használtak, pirosat, kéket, zöldet, hagymahaj főztjét is, amitől szép barna színt kapott a tojás. Hímest is készítettek. A főtt tojást rózsza- vagy más zöld levéllel bevonták, harisnyába kötötték, s a festővízbe tették. Ha mást nem találtak, murom- és petrezselyemlevél is jól fogott. A levél nyoma a tojásoson maradt. Nevet, „emléket” is írtak rá. A tojást a keresztyermeknek, az öntözőknek és a pásztoroknak festették, de csak másodnapján osztották ki. Aki elsőnapján tojást osztott, azt a *zsitár* (határpásztor) „behajtotta” a bíróhoz, és bírságot kellett fizetnie. Másodnapján reggel a pásztorok, a major (juhásztor), ha már kihajtott, akkor a disznópásztor is házról házra járt ünnepet köszönteni, piros tojást, kalácsot vagy lepényt kapott a gazdáktól.

Húsvét másodnapján korán a gyermekek 4-5-ös csoportban megindultak öntözni. Kétdecis üvegbe „szagos vizet” tettek (szappanlevet), ronggyal lekötötték, azt túvel kiszurkálták, hogy a víz tudjon kifröccsenni. Siettek harangozásig végezni, és a templom elé gyülekezni, ahol a fiú- és leánygyermek keresztyanyuktól piros tojást kaptak. A legszebb piros tojást Zongor Samuné Sáríka néni festette. Bizonyára azért volt neki a legtöbb keresztyermek. Az a keresztyanya, aki elfelejtkezett kötelességéről, egész évben hallhatta keresztyermek szemrehányását: *Hagyja csak el, nem adta meg a húsvéti tojást.*

Az idősebb generációtól hallottam, hogy 1950 előtt a legények húsvét másodnapján reggel csoportosan jártak locsolni. A lányokat utcán, udvaron, ahol találtak, egy veder vízzel leöntötték.

Harmadnapját is megünnepeltük. Délelőtt és délután is istentisztelet volt. Másod- és harmadnapján délután vecsernyéig, majd utána estig tánc volt. Régebb egy „fogadott háznál”, leginkább Pali Mózsiné udvarán. 1948 után az iskola kiürített termében vagy kibővülése után a kultúrotthonban, amikor másodnapján nem volt lakodalom. Tánc után, éjfélkor a legények elindultak „hajnalozni”, szeretőiknek éjjelizenét adni.

A pipei unitáriusoknak húsvét után jeles nap volt április 24., Szent György napja. Az ezt követő vasárnapon kezdődött az ifjak nyári vasárnapi tanítása.

A nap gazdasági jelentősége is nagy volt. A konfirmált legények erre a napra be kellett fejezzék a „csorgójavítást”. A falu bírója által kitéüzött napon a legények 3-4-es csoportokra oszlottak. Minden határra kiment egy-egy csoport a kutakat és a csorgókat kitisztítani. Minden határon volt 3-4 kút, összesen kb. 12. Nevezetesebb volt Kelenvölgyében a Kútfő. Vízének Bálint Kicsi Lajos bácsi gyógyhatást tulajdonított. (Adorjáni 2011: 33. nyomán.) Nevezetes volt még Szent János-völgyében a Hollós-kút. A hagyomány onnan származtatja a nevét, hogy a hollók ide jártak inni. A legények a kutak, források környékét kitakarították, zöld ággal lefedték. Bodzafából csorgót készítettek, hogy a víz ezen eregéljen. Így a kutyák és más állatok nem tudtak hozzáférni. Munkájukat az esküdtek ellenőrizték. Ha dolgukat jól végezték, áldomást kaptak. Áldomás közben egymásnak eldicsekedtek, ki milyen szépen takarította ki a ráeső kutat.

Szent György napja előtti és utáni hét volt a legalkalmasabb idő a törökbúza (tengeri) vetésére. A juhosok társasággyűlést tartottak. Birtok szerint „ellicitáltak”, kinek-kinek a földjén a juhsereg hány éjszaka hálhat.

Szent György napján volt a juhbemérés. A major egy helyre összegyűjtötte a juhokat, megfejte őket, s amelyik nem adott egy dióhéjnyi tejet, az után nem járt ázalék. Állatokként 6 kg sajt, 1 kg orda volt megállapítva. A beméréskor fejt tejből készült sajt és orda a majorbíró jussa volt. A major és a gazdák között felmerült kérdésekben ő közvetített. Bemérés után a gazdák a majorházat, a lészákkal együtt, kiköltöztették az ugarhatárra. Elkészítették az esztenát. A majorház mellett egypár négyzetméternyi helyet a lészakapukkal bekerítettek. A juhokat éjjel és fejskor itt tartották. Ez volt a juhkosár. A major a licitalás sorrendjében végigkosarazta az ugarhatárt. A kosár mindennapi továbbköltöztetése a földtulajdonos kötelessége volt. A kosár helyén maradt juhtrágyát többre értékelték, mint az iszállóbelit. A kosarazás végeztével a trágyát azonnal beszántották. Ezt követte a keverő-, majd a vetőszántás. Az így előkészített földön termett a magas sikértartalmú pipei „csóréfejű” búza (tarbúza). A gazdák a hét minden napján, péntek kivételével, mehettek ázalékért. Pénteken a major az esztenáról nem adott ki semmit.

Szent György napjának hiedelemháttere is volt.

– *Pipén is hajnalban vadrózsát kellett tenni a kapura, mert akkor nem megy oda a boszorkány.*

– *Kigyúlnak a pénzek.*

– *Nem jó árnyékba feküdni, mert odamegy a halott, és elvisz.*

– *Ha aznap lefekszel a földre, nem nősz meg.*

– *Ha dörög, hengerésszel a fűben, és nem lesz fájós a fejed.*

– *Ha a juhok kimenésekor születik valaki, abból major lesz.*

– *Ha vízbe esel, nem leszel beteg.*

– *Nem jó sok fuszulykát enni, mert sok sümölcsöd lesz.*

Áldozocsütörtök 1934 után a konfirmáció ünnepe volt. Az előtte levő napon a fiúk kimentek az egyház erdejébe, s onnan zöld ágat vágtak. A cinterem kapujától a templom ajtajáig diadalívet készítettek. A templomban a padoszlopot is ilyen-nel kötötték össze. A lányok a faluból virágot gyűjtöttek, a szószéket, a papi széket, az első padokat kidíszítették. Ebben a feldíszített templomban ment végbe a konfirmáció, az egyházban kialakult liturgia szerint.

Őrizkedtem a színjátékszerű szertartástól, de a növendékek idegeivel való játéktól is. Mindenkinek a *Káté* minden kérdését tudnia kellett. Miután erről meggyőződtem a konfirmációt megelőző héten, minden nap nagypróbát tartottam. A próbákon egy-egy növendékemnek ugyanazokat a kérdéseket tettem fel. Értelmükben bíztam, majd rájönnek, hogy miért tettem így. Ők ki is találták, és sejtették, mit fognak felelni. Így a templomban nyugodtan várták, amíg rájuk kerül a sor, és a konfirmáció szép rendben folyt le. A szertartás végén egy növendék köszöntőt mondott, ezt rendszerint a tanító néni – tiszteletes asszony – írta. Bálint Domokosné Dombi Jolánka még 57 éves korában is papírra vetette a köszöntő szövegét (Adorjáni 2011: 96):

„Drága jó szüleink! Mielőtt eltávoznánk e szent hajlékból, ahol életünk fontos eseményét éltük át, Isten előtt reátok tekintünk. Őszülő hajatokra, mely érettünk való aggodalomban lett hófehérré. Kérges tenyereitekre, melyet értünk tört fel az eke szarva. Meghajlott vállaitokra, melyekből annyi szeretet sugárzott reánk.

Hálával gondolunk a sírhantokra, az ott nyugvó édesapáinkra, akik miattunk égtek el az élet-halál harcban.

Drága jó szüleink! Köszönjük az aggodást, a nevelést, a sok álmatlan éjszakát, amelyet ágyaink felett virrasztottatok át. A megfoltozott ruhát, mellyel iskolába és hittanórára járhattunk. A mindennapi fehér vagy fekete kenyeret, mellyel tápláltatok.

Bocsássatok meg, ha szófogadatlan gyermekeitek voltunk. Ezentúl felelősek vagyunk tetteinkért. Ne aggódjatok, e nap nem választ el tőletek, még szorosabban hozzátok tartozunk, mert most tudatában vagyunk annak, mit jelent jó ifjúnak lenni, szüleinket megbecsülni. Érezzük, nagyobb munka vár reánk otthon. A mi kezünk is kell tartsa az ekeszarvat, a mi kezünk is kell dagassza a kenyeret.

Nemcsak a mező barázdájában dolgozunk együtt, hanem az Úr szőlőjében, az egyházi életben is együtt kell haladjunk. Segítsetek minket az Úr szőlőjében jó példával. Ti járjatok elöl, hogy ott is a nyomdokaitokba léphessünk, kicsiny egyházunkat boldoggá tehessük. Imádkozzunk, áldja meg az Isten az édesanyát, tartsa meg az Isten az édesapát, aki az egyháznak neveli fiát, leányát. Ámen.” (Adorjáni 2011: 60–61.)

A konfirmációk közül számomra, és gondolom, a falu számára is emlékezetes volt az 1954. évi. A szásznádasi néptanács elnöke, egykori medgyesi gyári munkás magyar ember volt. Felesége bethlenszentmiklósi református, vallásos asszony, arra kért, hogy leányát vegyem be a pipei konfirmálók csoportjába, de ha tehetem, az ő *Kátéj*ükből kérdezzem. A leánykát a *Heidelbergi Káté*ből felkészítettem, megmagyarázva, hogy bizonyos kérdésekről mit hisznek a reformátusok. Amikor növendékeim kikérdezése véget ért, akkor kezdődött az unitárius templomban a református konfirmáció – egy növendék részvételével. Örvendtem, hogy a pártfunkcionárius édesapa családjában egyházi szertartást igényelnek.

A konfirmáció nemcsak önálló egyházi tagságot jelentett, hanem a falu, az ifjúság közösségébe való belépést is. A konfirmált legényke ezután már részt vehetett a táncban, a karácsonyi kántálásban, a csorgóújításban, valamint a nyári éjszakai csínytevésekben. A fonóba is beszerénykedtek. Farsangi maszkarának is öltözhettek. A lányok ezután járhattak fonóba, táncba, fogadhattak „vizitát”.

Az ifjúság közösségébe való lépés első alkalma az áldozócsütörtöki határkerülés volt, amely az ünnep paraliturgiáját képezte. Ebéd után a fiatalság a megbeszélte helyre összegyűlt, elindult az abban az évben búzával bevetett határt megkerülni. Régebb zászlót nem vittek, de az 1930-as évek közepén a román tanító utasítására az állami zászlóval kellett vonuljanak.

A legelső határ a Kelemen-, rövidítve Kelenvölgye volt. A régi nemzedékek – a kettős határ idejére utalva – Alsóhatárnak nevezték. Nevezetessége a már említett Kútfő volt. A falu végétől a Szásznádas felé vezető úton a Kelenvölgye hídjáig lementek, ott Bocor mellett feltértek, a Hülön haladva a Nagyvám tetejére értek, a Hegymegé körbejárták a határt, majd a Határúton a Szőlőtetőre értek.

A második évben a Szeles völgyében volt a búzahatár. Ide is a nádasi úton jöttek a Szelesvölgye hídjáig. Itt feltértek Évámon Kelenvölgye felett, a Bükkalján elmentek, s a Vámbércén a Szőlőtetőre értek.

A harmadik évben a Felsőréten a Tilalmas tetejét érintve a Csere alján, a Bükk-tetőn haladva a Pusztavégre, a Fejszeg s a Szent János völgye felett elémelve, szintén a Szőlőtetőre érkeztek. Bárhonnan indultak, bármelyik határt kerülték meg, körútjukat mindig a Szőlőtetőn fejezték be. Ez a Gödör falurész feletti Laj szőlőoldal tetejét jelenti.

Az úton szép rendben haladtak. Régebben, az 1920-as években a fegyelemre az idősebb legények vigyáztak. Elmaradni nem lehetett. Aki mégis megtette, a szülőknek jelentették, s a büntetést tőlük megkapták.

Menet közben is énekeltek. Leggyakoribb énekek a *Jó Úristen, tekints hozzá*nk, *Áldjad, én lelkem, az Urat* (*Unitárius énekeskönyv*, 211. sz. ének) voltak. Az 1930-as években is az idősebb, katonaviselt legények vezették a csoportot. Belsőember a búzakerülésben nem vett részt. Ez egyedül az ifjúság kiváltsága volt. Ebben az időben bizonyos távolságra – időközönként – egy-egy búzatablánál megálltak, és egyházi éneket énekeltek. Boldog volt, akinek földjénél az ének elhangzott, mert úgy vélte, búzája szebben fog teremni. Szép rendben értek ki a

Szőlőtetőre. Az 1940-es évek végén s az én időmben is, már két csósz elöl, két csósz hátul vigyázott a rendre. Elmaradni nem volt szabad. A rendetlenkedők a jövő évi búzakerülésben nem vehettek részt. Minden idők búzahatár-kerülői a Szőlőtetőn, a 90. zsolttárral fejezték be útjukat. Lent a falu népe a kapuk előtti kispadokon ülve várta, mikor hangzik fel a határkerülő ifjak ajkáról a *Te bened bíztunk, eleitől fogva* kezdetű zsolttár. Ezután az ifjak és a gyülekezet tagjai a templomba vonultak délutáni vecsernyére.

Pünkösöd nagyhetén az asszonyok nagytakarítást végeztek. Ahol még olyan volt, a ház földjét újratapasztották, a ház falát kívül-belül újrameszelték.

Az ünnep szombatján a legények az erdőn kiszemelték a szép, kb. 5-6 méter magas hárs- vagy nyírfát, melynek tetején szép lombkorona volt. Éjjel, lámpavilág mellett a faluba hozták. Ha nem kaptak kedvükre valót, egy hosszú bükkfarúd végére nyírfa- vagy hársfaágot kötöttek. Csóvának nevezték ezt. Fel is virágozták. Egyet a templom elé állítottak, a földbe ásták, hogy el ne dőljön. A többit ki-ki szeretője kapujához erősítette.

Nyáron Szent János napja, június 24. a pipeiek fogadott ünnepe volt. A szájhagyomány szerint valamikor hét szomszédos falu határát ezen a napon a jég elverte, aratásra nem maradt búza a pipei határon sem. A falu akkori lakói fogadalmat tettek, hogy ezen a napon semmilyen mezei munkát nem végeznek, Istenhez könyörögnek.

Augusztus 15. is jeles napnak számított Pipén. A csóréfejű búzának két nyár kellett. Boldogasszony napján kezdték a vetését, szept. 8-ra, Kisasszony napjára befejezték. A „két asszony között” vetett búza hozta a jó termést.

Szent István napjára a szőlőben a lány szemre való kapálást be kellett fejezni. E napon falugyűlést tartottak. Zsitárokot, szőlőpásztorokat választottak, akik e napot követően tisztségükbe álltak. A rendtartó falu az egyént a közösség szabályainak betartására kötelezte. Egész tavasszal és nyáron eddig a napig mindenki akkor ment a szőlőjébe dolgozni, amikor akart. Augusztus 20. után a szőlőbe járást a közösség rendje szabályozta. Csak kedden és szombaton volt szabad odamenni, hogy másnap a segesvári piacra friss gyümölcsöt és szőlőt lehessen vinni. A lábnyomokat elgereblyélték.

Az év ünnepei közül Pipén is kiemelkedik szeptember 29., Szent Mihály napja. A reformációt követő évtizedekben az unitáriusok évente háromszor vettek úrvacsorát. Az 1694-ben tartott zsinat elrendelte a negyediket is, ezt Szent Mihály napjára tűzte ki. Az idők folytán az egyházban egymástól eltérő szokások alakultak ki. Volt egyházközség, ahol aznap, volt, ahol előtte való vasárnap tartották. Az 1920-as évek végén megint zsinati határozat született, szeptember utolsó vasárnapjára rendelte az úrvacsoraosztást, és ezt „őszii hálaadás ünnepének” nevezte. A pipei hagyományban, mint annyi helyen máshol, továbbra is Szent Mihály-napi úrvacsoraosztás maradt. Öreg híveimtől hallottam, hogy valamikor ezen a napon volt a pipei búcsú. Évközben a szomszédos katolikus falvak búcsúira a pipei rokonok, jó barátok is átmentek az ottaniakkal együtt ünnepelni. A környékbeli-

ek Szent Mihály napján viszonzták a pipeiek látogatását. A Burus família Pipére való letelepedését a Szent Mihály-napi búcsúnak köszönheti (Adorjáni 2011: 173): Burus András bácsi 1903-ban született, bíróságot viselt ember, az egyházközség jegyzője volt. Mint pennás ember, megírta a Burus család történetét. Eszerint a 19. század végén egy Burus nevű, székelyvéckei legény eljött Szent Mihály napján a pipei búcsúra.¹⁸ A táncban megismerkedett az egyik pipei leánnyal. Az ismeretségből sorozatos vizita, s abból házasság lett. A véckei legény Pipére jött „férjhez”. Megalapította a tekintélyes pipei Burus családot.

Szent Mihály napja gazdaságilag is jeles nap volt Pipén. A major e nap reggelén, harangozás előtt behajtotta a juhsereget. Minden gazda számba vette, a tavaszi kihajtás óta milyen kár érte juhállományát. A hiányt a majornak meg kellett fizetnie. Szent Mihály napja után a major a juhokat többet nem fejhette. Berbéceket engedett a nyájba, melyek a jövő évi szaporodást biztosították.

Október 16. újra jeles napja volt a falunak. Gál napján kezdődött a szüret. Megint bizonyosságot nyerünk arra, hogy az egyén életét a közösség irányítja. Senki sem szüretelhetett akkor szőlőjét, mikor ő akarta, hanem amikor a közösség íratlan rendje kitzúzte, ami a fentebb jelzett nap volt. A falugyűlés szeptember végén, október elején meghatározta a szüret kezdőnapját: Gál napja, október 16. volt a hagyományos időpont. A szőlő érési állapotától függően korábbra is tehettek.

Pipén a szüret segítséggel végzett, társas munka volt, ünnepi jelleggel. A családtagok mellett részt vettek benne a távolról és közlőrl jött rokonok, ismerősök, jó barátok, legközelebből Szásznádasról. A Partium-beli Magyarzsákodról, Székelyvéckérről, Csöbbről, Bordsoról, Ravából jöttek a segítségek. Távolabbról: Bunnáról, Székelyszenterzsébetrről, Kis- és Nagysolymosból, Székelykeresztúr környékéről, Csekefalváról, a két Kedébről, Nagyalambfalváról.

A szüretet megelőző héten a ház népe nagy sürgés-forgásba kezdett. A férfiak a kádat, a puttonyokat, a sajtoló darabjait és más szükséges eszközöket alaposan kimosták, a hordókat kiforrázták, a vízbe diófalapit tettek, úgy öblítettek. Akinek termése számára nem volt elég hordója, az újat vásárolt. Ahány vedres volt, annyi mustot fizetett érte. Többszöri kiforrás után hideg vízzel megtöltötték, néhány napig úgy hagyták, hogy ne a betöltendő musttal szívja majd meg magát.

Az asszonyok ünnepi előkészülettel sütöttek-föztek, friss kenyeret, kalácsot sütöttek. Az erre az alkalomra hizlalt rucát, libát vagy más majorságot levágták, megsütötték. A szüreti étrend főeledele a juhtokány volt. A gazda mostanra egy *kirlánt* – tavalyi bárányt – nevelt, vagy egyik meddő juhát vágta le.

A szüretnek ünnepi jelleget a tánc adott. A legények, *bírójuk* vezetésével, a zenészeket már jó előre megfogadták, Véckérről Zoli bandáját vagy a távolabbi Szent-erzsébetrről Forgács János zenekarát. A szegődség a szüret egész idejére szólt, amely a jó terméskor 4-5 napig is eltartott. Fizetésük meghatározott pénzüsszeg, a

¹⁸ Lásd *Az év ünnepei Pipén* című alfejezetnél.

gazdától összegyűjtött must- és szőlőajándék volt. Kosztozásuk nappal kint a hegyen a szüretelőknél történt, vacsorázni a sorban kijelölt lányos házakhoz mentek.

A szüretet a vasárnap esti szüreti bál vezette be. A kultúrotthont az ifjak díszítették. A lányok szőlőt hoztak, a legények hajlékony mogyorófaágot szedtek. Körívbe hajlították, szőlőgerezdből koszorút kötöttek rá. A mennyezet közepére felfüggesztették. A terem felső négy sarkába átlósan kihúzott drótszalakra is szőlőgerezdeket aggattak.

A szüreti bál műsorát a lelkésznő–tanítónő rendezte és nyitotta meg. A megnyitó után a csősztánc következett, hat ifjú pár járta. A leányok kétágba font hajjal, pipei népviseletben: ráncos fehér ing, piros lajbi, piros szoknya – melyet az aljától egy arasznyira fekete bársonycsík díszített –, magyaros mintájú fehér kötényben táncoltak, a legények lábszárhoz simuló fehér harisnyában, kemény, magyarzárú csizmában, fehér ingben, fekete lájbiban. Fekete kalapjukon árvalányhaj lengett. A tanítónőjük által betanított Ritka árpa, ritka búza, ritka rozs dallamára táncoltak. Volt, amikor a Pipéről Szebenbe nősült Szakács Ernő tanította be azt a táncot, amelyet az ottani magyar színjátszó csoporttól tanult, a *Nincs szebb lány a magyar lánynál* kezdetű ének dallamára. Olyan szüreti bál is volt, amikor csak a legények járták a zsákodi Széll Vilmostól tanult csürdőngölőt.¹⁹ Az ifjak a csősztánc után egyfelvonásos vígjátékokkal szórakoztatták a zsúfolásig megtelt kultúrotthon közönségét, a szünetekben szavaltak, és a *Mi dalaink*ből tanult népdalokat énekeltek. Műsor után tánc és szőlőlopás következett. Helybeli vagy idegenből jött legények, fiatal házasemberek fel-felugorva igyekeztek a drótról szőlőgerezdet szakítani. Zsákmányukkal siettek elmenekülni a csőszök elől. Kárba veszett igyekezet volt, az éber csőszök elfogták, a legénybíró elé vitték őket, aki pénzbírságot ítélt rájuk. A tánc szünetében a legények, a leányok karéjba fogózva énekeltek. A szülők a fal melletti padokon üldögéltek, s az ifjakkal együtt daloltak. Tavalyi borral kínálgatták egymást. Tánc közben csárdást és marosszékit jártak. Kedvelték a valcert is. Az ifjabb generációból néhányan a tangóval is megpróbálkoztak. A pipeiek kedvenc táncnótája ez volt:

Hegyen ülök, búsan nézek le róla,
Mint hegy tetejéről a gólya.
Lent a völgyben lassú patak csörgedez,
Az én szívem bánatának képe ez.

Kihajtottam Virág ökröm a rétre,
Levertem a harmatot előle.
Nem hallom a Virág ökröm kolompját,
Az én babám mással éli világát.

¹⁹ Ezt a táncot a magyarzsákodi legények Sebe Ferenc lelkészüktől tanulták, így Széll Vilmos is.

Éjféli szünetkor a legények a mennyezetről a koszorút leakasztották, a legénybíró vezetésével elárverezték. A koszorú árából s a lopások bírságából begyűlt pénzzel fizették ki a zenészeket. Éjfél után 1-2 óráig táncoltak. Ekkor mindenki sietett haza, hogy másnapra friss erővel kezdhessen szüretelni.

A pipeiek közösségi érzésére jellemző, hogy a falu népe egyszerre, egy napon kezdett szüretelni. Korán reggel a kapuk előtt már sorjáztak a kádakkal megrakott szekerek. Körülöttük a család apraja-nagyja s a meghívott vendégek. A cigányok már most munkába állottak. Zenekíséret mellett, énekszóval haladt a menet a Szőlőhegybe. Odaérve a szekereket az alsó tábla útjára állították, az állatokat a járomból kifogták, s a rúd fejéhez kötötték, takarmányt téve eléjük.

A gazda családját, háza népét, segítségét beállította a szőlősorokba. Először végigjárta az egész területet. Megvizsgálta, nincs-e valahol lábnyom vagy megszedett tő. Ha ilyet talált, tolvajokra gyanakodott. Észrevételét a zsitárnak jelentette. Csak ezután kezdtek a szürethez.

A szüret minden családnál a kicsi pohárral kezdődött. A gazda saját főztű szilva- vagy vackorpálinkájával²⁰ sorba kínálta munkásait. Poharaikat az „Isten segítsen!” köszöntéssel koccintották el. Jókedvre derülve láttak munkához. Két-három asszony törökbúzahordó kosarakkal előre ment, a szebb gerezdeket minden tónél kiválasztva, állni és eladni való szőlőt szedett. Utána a többi segítség megkezdte soronként a szedést. Minden két munkás egy-egy szőlősort vett maga elé. Egyik a tőke jobb, a másik a bal oldali gerezdjeit szedte. Metszőollóval, fanyelű bicskával, kacorral vagy éles késsel dolgoztak. Mázas vederbe vagy fonott kosárba szedték a szőlőt. Mikor edényük megtelt, tartalmát a röcbe²¹ töltötték. A család legény fia vagy fiatal házasembere volt a röchordó. Az összegyűlt szőlőt egy háromágú fával jól összedüröckölte, a röcöt a hátára vette, és a szekérhez vitte. A szekérlajtörjához egy széles fosznideszka volt támasztva. Ezen vitte fel a munkás a röcöt a kádhoz, és beleürítette. Majd újra visszatért a szüretelőkhöz.

Közben a szőlőutakon megjelentek a muzsikus cigányok. Lányok és legények s még a fiatal házaspárok is félbehagyták a szedést, s a zenészek mellett egyet-kettőt fordultak, majd újra szüreteltek. A cigányok is végigjárták a szőlőhegyeket, vídámítva a szüretelőket.

Déli harangszóra félbemaradt a munka. Zeneszó mellett „zöldasztalhoz” telepedtek. Az ebéd hagyományos étrendje a juhflecken, majorságsült, kenyér, szalonna, túró és hagyma volt. Előtte pálinka, utána bor, kalács. Rövid ebédszünet után folytatták a szüretet.

Alkonyat táján befejezték az aznapi szedést. Az asszonyok az állni vagy eladni való szőlőt a kosarakkal hazavitték. Ezeket nem rakták szekérre, nehogy a gerezdek összezúzódjának. A férfiak befogták állataikat, s a szekéren levő teli kádakkal

²⁰ A pipei legelőkön és kaszálókon sok vadkörte – vackorfa – nőtt. Ennek termését gyűjtötték össze és örölték be pálinkának.

²¹ A puttony pipei neve.

hazaindultak. A legények ének- és muzikaszóval vonultak be a faluba. A cigányok a kijelölt lányos házhoz tértek vacsorázni. A gazdák szekereiket behajtották portáikra. Mire a szekerről a kádakon kívül egyet-mást lepakoltak, az állatokat helyeikre kötötték, addigra már kész volt a juhtokány meleg puliszkával. Asztalhoz ültek, pálinka és bor kíséretében megvacsoráztak.

Vacsora után a férfiak a szőlőt leőrölték. Fogaskerekű őrlőt használtak. A leőrölt szőlőt az előkészített sajtolóba tették. A nagyobb szőlősgazdáknak vasöntvényből készült sajtolójuk volt, a „Palifiaknak” meg közös nagy sajtolójuk. A többi szőlősgazda vagy a nagyobb szőlősgazdánál sajtolt, vagy a felszegi Orbán Áron régi fasajtóját használta. A mustot levítették a pincébe, ahol a lijú²² segítségével a már kiáslagolt hordóba töltötték.

Amíg a megszorított sajtolóból a must lassan csepegett, a férfiak egy üveg óborral felszaladtak a „kultúrba”. Egy nótát táncoltak, majd hazasiettek, s a lecsepegett mustot leszűrték, a sajtolót újratöltötték, azzal vissza a táncba! Így tartott ez a szüret végéig, minden este. Az éjjeli sajtolásra azért volt szükség, hogy másnapra a kádak újra üresek legyenek.

A szüret utáni reggelen a muzikus cigányok a legények kíséretében sorra járták a falu házait. Minden gazdához betértek, egy-egy rövid nótát elzendítettek. Egy-két liter mustot, egy-egy tányér szőlőt kaptak. A mustot hordójukba töltötték, a kapott szőlőt kosaraikba és zeneszerszámaikkal együtt a fogadott szekérre pakolták, s a falutól elbúcsúztak.

A cigányok után a zsitárok keresték fel a gazdákat. Fizetésüket gyűjtötték össze. Jó termés esetén egy-egy zsitárnak 30-40 veder bora is összegyűlt.

A muzikusok és a zsitárok kifizetése után a belsőemberek következtek, a már ismertetett kepelista szerint.

Szüret után az asszonyok az állószőlőt rudakra kötözték, az első házban vagy a kamrában a gerendára felakasztva sok esetben még húsvétig is eltartották. A férfiak a sajtolás után maradt malátát egy kádba légmentesen betaposták, szalmával és agyagos földdel letapasztották. Ebből trébelypálinkát²³ főztek.

Az 1947–1956 közötti szüretetek ünnepi jellegét fokozta a mi jelenlétünk, lelkészi párként. Évenként a szőlőhegyeket sorra véve, a szüretelők közé beálltunk. Minden családnál két-három tőkét megszedtünk. Így látogattuk végig a szüretelő híveinket.

Ünnepi jellegével az 1953. évi szüret emelkedett ki, amint arról már a 2002. évi *Unitárius Naptárban* megemlékeztem (Adorjáni 2002: 170). Ft. Kiss Elek püspök úr vett részt a szüreten.

A szüret befejeződött, de a szőlőmunka még nem. Hátravolt a fedés, a letermett vesszőket, a vállfán felüli karikarészt eltávolították, s mint venyigét a gyeppure ki-

²² A „lijú” (Pipén lijú) kb. két téglalakú abroncszott faedény, fémcsővecskékkel ellátva, melyből a beleöntött must a hordóba folyik.

²³ A törkölypálinka pipei neve.

hordták. A szőlőtőkén maradt magfákat és a vállfát elfedték. Ezzel már a jövő évi termésre gondoltak.

Fájdalmas, de a jövőbe vetett hitet elsodorta az erózió! A „kollektív” eróziója a szőlőműveseket, a fiatal, életerős családokat kisodorta a faluból. Az a néhány, 60 év fölötti öreg – negyvenen-ötvenen ha vannak – nem bírja a fáradságos munkát. A szőlőtőkék évről évre gondozatlanul maradnak, a természet eróziója sodorja el.

A szőlőhegyek pusztán merednek az ég felé. Egy még azért „művelés alatt van”: a Kerekszőlő. Az ide ásott sírokban sorakoznak az egykori szőlőművészek. Az Úr szőlőjében szorgoskodtak egy életen át, az Úr szőlőjében nyerték el megérdemelt jutalmukat, a végső pihenést. Isten nyugtassa őket!

November 1-ről, a világitásról írtam már.

November 15. az *Unitárius Naptár* egyetlen piros betűs ünnepe. Dávid Ferenc halálának évfordulója. A pipei hagyományban nem rögzült jeles nappá. A délelőtti istentiszteletre hívogató harangszót kevesen hallották meg. Méltó megemlékezés csak akkor tarthattunk, ha esti istentiszteletre került sor, ahol meghívott vendég-lelkész szolgált, gyermekek, ifjak alkalmi verseket szavaltak. Esetleg előző vagy következő vasárnap kerülhetett sor az ünnepi megemlékezésre.

A takarodás, a mezei munkák befejezése után a falu népe házi, ház körüli tevékenységbe kezdett. A férfiak állataik körül forgolódtak. A téli tüzelőt készítették elő. Sok gazda már beleszokott az őszi szántásba. Az asszonyok, lányok fonókba jártak. Mindkét korosztálynak két-két helyen volt fonója. Egy az Alszegben, egy a Felszegben. A legények nem a helyszínben, hanem a személyben válogattak. Szívük irányította őket. Igaz, valamikor a két „Szeg” között társadalmi megoszlás is volt.

Az alszegi szülők nem vették jó néven, ha fiuk vagy leányaik felszegi társaikkal szórakoznak. Bármilyen kicsi volt is a magyar falu, választóvonal nélkül nem élhetett meg. A mi időnkben már kezdett megszakadozni ez a vonal. Nagy segítségünk volt a nyári vasárnapi tanítás, a téli önképzőkör-szerű összejövetel, a határkerülés, amely alkalmakon a falu ifjúsága közösen vett részt.

Pipén is járta a mondás: *Katalin ha locsog, karácsony kopog*, és fordítva.

András napján a fiatalok tudakolták jövődöbelijüket, *András-napján, ha böjtölsz, meglátod a párod*. A fiatal lány ezzel a mondókéval hajtotta álmokra a fejét: *Ágyam járom, párnám zárom, / András, mondd meg, ki lesz a párom!*

András napja után decemberre virradtunk, adventbe érkeztünk. Karácsonyra készült a falu népe. Négy vasárnapon át a születés ünnepét előkészítő sorozatos prédikációt hallgattak a hívek.

Mikulás csak a mi gyermekeink ablakba tett cipőjébe ejtette ajándékát. A faluban nem járt. Adventben a vigasság nem volt tilalmas, farsang idején kívül e hetekben volt a legtöbb lakodalom és keresztelő.

A disznóvágások ideje is ez volt. Minden család arra törekedett, hogy az ünnep lelki tápláléka mellett a testi is meglegyen. A disznóölés a családi kereteket túlhaladta. Kisebb kalákaszerűen ment végbe. A faluban többen értették a disznó-

vágást. Minden családnak megvolt a maga mészárosa, akit minden évben meghívott. A disznó lefogásához segítség is kellett, legalább kettő. Jó két koma. A disznó vérét elengedték. Valósággal megbotránkoztak, amikor mi a vért feldolgoztuk. A disznót szalmával jól megperzselték. Először hasra fektetve a hátát, majd megfordítva, a hasát. Utána forró vízzel leöntötték, és surlókefével tisztára mosták. A felboncolás után a bélmosáshoz, zsírolvasztáshoz, kolbász-, májaskészítéshez asszonysegítségre volt szükség, legalább 3-ra. Volt rá eset, hogy 5-nek is akadt munka. Amire a férfiak a boncolást elvégezték, addigra az asztal meg volt terítve. Rajta lapítóra kiborított puliszka, a tányérokban savanyú káposztalére főzött tormás agyleves párolgott. A már sokat emlegetett szilva-, vackorpálinkával kezdték a kóstolást.

Utána aprópecsenyét mártogattak puliszkával, savanyúságnak káposztacikát fogyasztottak. Közben újborral koccintva kívántak „egészséges koporsót” a disznónak. Étkezés után a férfiak hazamentek, az asszonyok munkához láttak. Szürke alkonyat lett már, mire a kolbász, májas megsült, a zsír kiolvadt, s friss tepertő szaga illatozta be a konyhát. Erre már a férfiak is visszajöttek, és újra asztal terült. A sok zsíros falatot lemosó pipei jó bor dalra derítette a társaságot. A disznóvágás is karácsony ünnepköréhez tartozott. A falusi életnek jellegzetes mozzanata volt. Igaz, a faluközösség szigorú, íratlan szabálya szerint nagyhéten nem volt szabad disznót vágni.

A nagyhét a fiatalságot is mozgásba lendítette. A legények két szekérral járták a falut. Egyikkel az Alszeg, másikkal a Felszeg végéből indulva, minden háztól felgyűjtötték a kapu mögé kitett hasábfát. Az iskola udvarára vitték, felfűrészelték, felhasították, és a templom legénykarzatára vitték. Télen a templomot ezzel fűtötték.

A lányok 2-3-as csoportban, kezükben kézikosárral, szintén a két faluvégről indultak. Házanként járva tojást, lisztet, cukrot, diót, almát gyűjtöttek. A papi lakarra vitték, a papnénak átadták. A nagyhét egyik estéjén néhány presbiter asszony, a feleségem irányításával, a kapott anyagból aprósüteményt: peracet, holdat, csilagot, szívet formáltak és megsütötték. Minden 1–14 éves korú gyermeknek csomagot készítettek.

Karácsony szombatján minden család igyekezett vecsernyéig elvégezni esti dolgait. Szépen rendbe tett hajlékban ülve várták a kántálókat. Azok jöttek is. A karácsonyszombati évről évre hagyományozódott eseményről, a kántálásról a *Kútfő* című folyóiratban a következőképpen írtam: „Ünnep szombatján a megkonfirmált legények még egy próbára összegyűltek. S aztán egy csoportban elindultak kántálni. Normális (békés) években a papnál és tanítónál kezdték. Az abnormális évek (kommunizmus) beköszöntével már nem tettek kivételt. Egyik esztendőben a falu egyik végén, a másik esztendőben a másik végén kezdték a kántálást. Az ablak alá álltak, elénekelték a gyakorlatból kiment énekeskönyvből:

Betlehemben születék
Krisztus e világra,
Jászolyba helyezteték
Posztóba takarva.
Angyalok őt hirdeté,
A pásztorokat inté,
Mennének víg szívvel,
Hogy Jézust keresné fel,
S látván Istent dicsérné,
Hál'adással tisztelné.

Az ének után a kijelölt legény belépett, s így köszöntötte a ház népét:

Egy fényes csillag gyúlt fel Kelet egén,
S a Bölcseket Betlehem felé vezeté.
Angyali szózat üdvözölte a pásztorokat
Jézus születése hajnalán:
Íme, hirdetek néktek nagy örömet,
Mely az egész emberiségnek öröme lészen.
Született nekünk Megváltónk,
Ki az Úr Jézus Dávid városában.
E csillag vezérelt minket is
E tisztos házhoz, hogy a ház lakójának
Örömet és békét hirdessünk.
Örömet és békét kicsinynek és nagynak,
Hogy szeretet legyen e ház lakójának,
Hogy a kevés hátralevő napokat
Engedje az Úr egészségben, békességben
Eltölteni.
Segéljen az Isten átmenni az új évbe,
Ott is segéljen gazdag és bő áldásával,
Ezt kívánom!

A házigazda »visszafelelővel« válaszolt:

Én is igen szépen köszönöm
Bátyámuram szépen mondott szavait.
Én is azt kívánom, hogy a jó Isten
Virrasszon fel a holnapi szent napra,
Úgy mint karácsony első napjára,
Krisztus Urunk születése napjára,
Mind karácsony másodnapjára,

Mind István napjára,
 Úgyszintén harmadnapjára,
 És a kisdedek napjára is.
 Ezt a hátralevő kevés napokat is
 Engedje az Úr eltölteni
 Békében, egészségben,
 Vigyen át az új évbe,
 Adjon erőt, egészséget, áldást, békességet,
 Boldog új évet!

A háziak erre a célra sült lepénnyel és pénzzel ajándékozták meg a kántálókat. A lepényt az erre kijelölt legény tarisznyájába gyűjtötte. A pénzt a kezes vette át és írta füzetébe.

A kántálók *Áldjad, én lelkem, az Urat* kezdetű egyházi ének eléneklése után továbbmentek. Miután a falut végigjárták, a kapott lepényből és a közösen vett borból áldomást tartottak.” (Adorjáni 2004.)

A karácsonyi úrvacsoraosztás a húsvétkor ismertetett sorrendben történt. Első napján, a délutáni istentisztelet alkalmával tartottuk a gyermekek karácsonyfa-ünnepélyét. A csillogó karácsonyfa alatt a gyermekek szavaltak, megkapták csomagjaikat. Jobban örvendtek ezeknek, mint az otthoni ajándékoknak. Tánc ezen a napon sem volt.

Másodnapján kora reggeltől harangozásig a fiatal házasemberek, egymást átkarolva, a falut végigénekeltek. István barátait köszöntötték. A két templomozás között és után is tovább Istvánoltak. Este, ha nem is volt szindarabos bál, a fiatalság tánca el nem maradt, ahol a házasemberek is megforgatták párjaikat.

Harmadnapján az előző napihoz hasonlóan, a Jánosokat köszöntötték. Este újra táncra perdültek a pipeiek.

Pipén karácsony negyednapján – aprószentekkor – is harangoztak, rendes időben templomba mentünk. Tulajdonképpen gyermek-istentisztelet volt. A heródesi gyilkosságról prédikáltam nekik.

Pipén a szájhagyomány még emlegette a „két karácsony közét”. Akkor nem szabad fuszulykát, lencsét, borsót enni, mert a juhok kergetősek lesznek. Aki ezeken a napokon fon, a keze zsibbadós lesz.

Szilveszternek gazdag hiedelemanyaga volt:

– *Éjjel 12-kor a kés mellé tégy egy-egy szem búzát, árpát, kukoricát! Minden gabonaszem mellé cseppents egy csepp vizet! Amelyiknél a kés megrozsdásodik, abból bő termés lesz.*

– *Szilveszterkor boríts le jeggyűrűt, kenyeret, sót! A kenyér bő áldást, a jeggyűrű házasságot, a só bánatot jelent. Amelyiket behunyt szemmel felemed, abban lesz részed.*

– *Szilveszteri gombócfőzés a pipei lánynak is megmondja, ki lesz a párja.*

Szilveszter estéjén a falu népe színdarabos bálban vigadozott. Éjfél előtt tíz perccel megszólaltak a harangok. A muzsikus letette vonóját, s a táncos párok, ifjak és öregek hálaadó imára a templomba vonultak. *Isten nevében kezdtük el, az Ő nevében fejeztük be az esztendőt.* Mert a pipei magyar unitárius ember jól tudta: *Ha Ő segít, mi sem nehéz,/ Ha Ő elhagy, erónk elvész.* (Adorjáni 2011: 270 nyomán.)

Visszatérve a hiedelmekhez, még egyet említek: Pipén ma sem szűnt meg a boszorkányság. Unokám, Gergely Orsolya az apja szülőfalujában vakációzva, 2000. július 22-én a következőket jegyezte le:

„Bálint Jánosné született Pázsint Júlia (1922, Pipe), pipei földműves néni mesélte a következőket a falubeli boszorkányokról: *Amikor még fiatalasszony voltam, a szomszédunkban élt egy idős néni, akiről azt híresztelték el, hogy ő tulajdonképpen egy boszorkány. Én is tanúja vagyok az ő boszorkányságának. Abban az időben nálunk nagy gazdaság volt. Tartottunk tehenet, lovat, juhot. Egy este, mikor fejtem a tehenet, azt vettem észre, hogy a tehén véres tejet ad. Elhívtuk az állatorvost, de ő nem tudta megmondani a tehén betegségét. Két hétig nem tudtuk elfogyasztani a tejet, mivel ez fehér helyett piros volt. A tehenen azonban nem észleltünk változást. Egy ismerősöm azt tanácsolta, hogy kérdezzem meg egy nádasi 'bölcstől', mi a teendő, mert ő gyógyított tehenet. Elmentem tehát Nádasra, a szomszéd faluba, és beszéltem az idős bácsival. Ő azt mondta, hogy a mi tehenünket biztos megbabonázta a szomszédunk. A jólelkű bácsika a következő tanácsot adta: vegyen kilenc szem törökbúzát, kilenc szem kialudt szemet és kilenc rozsszemet. Minden este és minden reggel három napon keresztül ezeket számlálja meg visszafelé, és meg fogja látni, hogy három nap múlva a tehén teje helyrejön.*

Első hallásra ostobaságnak gondoltam mindezeket, de csak kipróbáltam. Csodák csodájára az ember javaslata jó volt. Mindezt elvégeztem, az imádságot is elmondtam, és a tehén meggyógyult.

A néninek, vagyis a boszorkánynak volt egy kecskéje is. Ez a kecske csodákat tudott művelni. A csoda abból állt, hogy naponta 4-5 liter tejet adott. Hogy? Úgy, hogy a szomszéd megbabonázta a szomszédok teheneit, és így a tehén tejét az ő kecskéje adta.

Azt mondják, hogy a boszorkányok csak úgy tudnak meghalni, ha tudományukat valakire áthagyják. Mikor eljött az ideje, hogy a néni elbúcsúzzon az élettől, nem tudott meghalni. Feküdt tehetetlenül az ágyán, már egy szerve sem működött, de ő még élt. Nagyon sokat ordított, üvöltött, senki sem mert bemenni a szobába. Egyik gyermeke sem merte átvenni a boszorkányságot. Látták, hogy nincs mit tenni, muszáj a 12 éves unokát rábeszélni arra, hogy ő folytassa a boszorkányságot. Csak ezután tudott meghalni.

A kicsi boszorkány nőtt, nődögélt, ahogy fejlődött szellemileg és testileg, úgy fejlődött benne a boszorkányság is. A férje azt mondja, hogy éjjel 12 órákkor nincs otthon. Ilyenkor vagy kiül az ablakba seprűvel, vagy sepri a járdát. Ha véletlenül egy járókelő ilyenkor megkérdi tőle, hogy 'Mit csinál Juliska néni?', ő azt feleli: 'Menj, fiam, dolgozra, míg jól van dolgoz!' Így senki sem köt belé, mert az igazságot megmondva, talán félnék is tőle az emberek. A boszorkányok 2-3 óráig végzik a dolgukat.

A környékbeli boszorkányok a nádasi keresztútnál találkoznak, és onnan mennek dolgukra. Átváltoznak denevérré, fekete macskává vagy bagollyá

Aki boszorkány akar lenni, az 12 és 3 között lenn kell legyen a keresztútnál, ott, ahol az ember átváltozik állattá. Ezt tulajdonképpen senki sem próbálta meg.

Az azonban igaz, hogy egy fiút, aki éppen akkor arra a veszélyes helyre tévedt, akarata ellenére boszorkánnyá avatták. Ő nem bírta sokáig végzni a piszkos munkát, és nemsokára belehalt.

Ha bemennénk Juliska néni házához, észrevennénk, hogy milyen sok fekete macskája van, és hogy azok milyen csúnyán, furcsán nyávognak. Az udvaron található a kecske is, amelyik tehéntejet ad. Ez a boszorkány képes megigézni az állatokat.

Ha valakinek például malacozik a kocája, elmegy a házhoz, és úgy megdicséri őket, hogy milyen szépek és hogy milyen jól szopnak, hogy a malacok 2-3 hétig nem esznek semmit, és addig nem jönnek helyre, amíg nem megy még egyszer el a házhoz. Most már senki sem engedi őt be a kapuján.

Hosszú éveken keresztül beteg volt, az orvosok is azt mondták, hogy már nincs sok hátra, ezelőtt 10 évvel, és most teljesen egészséges.

Én ennyit tudok az itteni boszorkányságról."

Visszatérve a két szolgálati falu közötti párhuzamra: amíg Zsákodon búzát küldtek a gimnázium konviktusába, addig Pipéról ifjakat a Téli Gazdasági Iskolába tanulni.

Szolgálati időm előtt 5 pipei ifjú végezte el a Téli Gazdasági Iskolát. Mindegyik szép életpályát futott be. Egyikük magánúton, vasszorgalommal tanító lett. Ketten a Nyárád mentén a kollektív gazdaság élén járó emberek lettek. Egy másik falujában ezermester lett, még kis rádiót is szerkesztett.

A szellemi létrán még fentebb megyek. Szolgálatom idején középiskolát vagy technikumot 11 pipei fiatal végzett. A felsőfok is képviseltette magát. Kilenc unitárius lelkész gyökere nyúlik vissza Pipére. Öten a falu szülőttei, akik közül három papi gyermek, kettő falusi szülők gyermeke. Háromnak édesanyja, édesapja pipei születésű. Egynek az édesanyja, másoknak az édesapja mondhatja szülőfalujának Pipét. Az unitárius klérus nagy létrája Pipéról a lelkésztől kezdve esperesen át egészen a

püspöki székiig emelkedett, hiszen jelenlegi főpásztorunk, Ft. Bálint-Benczédi Ferenc püspökünk édesapja is a falu szülötte. A lelkeszek mellé megemlítem a hírneves fizikust, Gyulai Zoltánt is, akinek emlékét egy névtábla őrzi a pipei templomban. Elmondhatom nyugodt lélekkel, hogy Pipe kicsi falu, de nagy fiakkal.

A pipei ember jellemzésére a vasszorgalom enyhe kifejezés. Néhány példával igazolom. Mikor Szőkefalvára kerültünk, a közeli dicsői nagyapai örökségembe szólót akartam ültetni. Két fiatal pipei sógor vállalta a terület előkészítését. Nálunk volt a szállásuk. Innen tettek meg a dicsői hegyig reggel és este 4-4 km utat. Hétfő reggeltől szombat estig a 2 vécás 14 ári területet két ásonyomra felásták.

Simó Jánosnak a 4-es házszámánál megkülönböztető neve is a szorgalmára utal. A faluban mindenki „Futó Jánosnak” hívja. Munkáját gyorsan szokta végezni. Egy kora nyári reggel kiment a szőlőjébe *preckelni*. Munka közben elromlott a gépe. Mérgesen a földre vágta, s kapta magát, befutott a rövid úton a 17 km-re lévő Segesvárra más gépet vásárolni. Visszarohant a szőlőjébe, és folytatta a munkáját.

Kicsi Károlyt az éjjeli csínytevő legények meglesték, hogy a csűr földjén a foikaival felfelé fordított boronán fekszik, nehogy elaludja a kora hajnali felkelést.

A szorgalomban az asszonyok sem hagytak alább. Egy kora nyári hajnalhasadtakor mind a ketten Segesvárra igyekeztünk a 16-18 km-es rövid úton. Ágoston Ráki néni a vállára helyezett átalvetőjében kb. 22–25 kg „balázs vackort” vitt a piacra. Én hivatalos ügyben jártam. A piac elbomlása után, a kora délutáni órákban is együtt gyalogoltunk hazafelé. Beszélgetve értünk ki a hétúri határon keresztül haladva a nádasi Bükk-tetőre. Én egy fa árnyékába lehúzóltam, a további útra erőt meríteni. Ráki néni egypár percnyi üldögélés után egyszer csak felpattant helyéről: „Jaj, siessek, me’ ke’ mennyek kendernyúni” sóhajtással már tova is lebbent. A bámulattól a lélegzetem is elállt. Alig tudtam hazavánszorogni, s Ráki néninek 30 km gyaloglás után még volt ereje és kedve kendert nyúni. Haza sem ment. A Kenderrét útjába esett, és nekilátott a munkának. Ilyenre is csak egy pipei asszony képes.

A pipei szorgalom messze földön párját ritkítja. Az alábbi szavakkal igazolom. 2010-ben felkeresett egy ausztráliai házaspár. A férfi csak angolul tudott, az asszony jól beszélt magyarul, hiszen magyar volt, mégpedig pipei születésű. Gergely Pálnak és a harasztkeréki Veress Juliannának Ella lánya, akit én kereszteltem. Egyik vejemnek apáról, másiknak anyáról volt első unokatestvére. Családi beszélgetés közben elmondta, tízéves volt, amikor a kis család kitelepedett Magyarországra. Szülei szorgos munkájukkal házat és megélhetési lehetőséget teremtettek családjuk számára. Az 1956-os események hatására újra vándorbotra kényszerültek. Még Európán is túlmenekültek. Fényképet mutat. Háttérben egy repülőgép látszik, éppen akkor szállt le Ausztrália egyik városában. Előtte a kis család. Az édesapa kezében egy útitáska. Ezzel kezdték az idegen földön az új életet. 17 év múlva 40 holdas farm jövedelmezett a családnak. A közbeeső részt derítse ki az olvasó fantáziája. Bizonyára el tudja képzelni, milyen a pipei szívós vasszorgalom, a sziklaerős élni akarás, amely ilyen sikert eredményez.

Fájó szívvel, de búcsúzom Pipétől. Gyermekeink iskolás korba kerültek. Pipén csak a 4 elemi osztályig volt lehetőségük tanulni. Az onnan való továbbtaníttatásuk családi költségvetésünket túlterhelte volna. Édesanyám és nagynéném biztatására a szülővárosomhoz, Dicsőszentmártonhoz 4 km-re levő Szőkefalvára költöttünk. Az a remény kecsegtetett, hogy gyermekeink, édesanyámnál lakva, a felsőbb osztályokat könnyebben elvégezhetik. Gyermekeink érdekében tettük, de helyváltoztatásunk legfájdalmasabban őket érintette. Már beleélték magukat a pipői gyermektársadalomba. A játszótársak elszakadása olyan fájdalmas volt, hogy Pipén Bálint Emma felsírt álmában: „Marika, ne menjetek el!” A gyermekkorukban kötött barátság ma is fennáll.

